

De ambities van Adolf Hitler: Europa of de gehele wereld?

Naam:	Harm	Engelen
Studentennummer:	S4211146	
Begeleider:	Dr. H.G.J.	Kaal
Inleverdatum:	15-06-2016	
Woordenaantal:	14852	

Inhoudsopgave¹

Inleiding	2
Het nationaalsocialisme in de naoorlogse academische wereld	3
Het nationaalsocialistische buitenlands beleid	11
Hoofdstuk 1- Adolf Hitler in het buitenlands beleid, een almachtige dictator?	14
De <i>Führer</i> , waarom?.....	14
Hitler de almachtige?.....	16
Hitler als gelimiteerde initiator?	18
Machtsgroepen in het Derde Rijk.....	20
Synthese.....	22
Hoofdstuk 2- Hitler en de globalisten.....	25
Stufenplan.....	25
De primaire documenten	28
Hitler als globalist?.....	34
Hoofdstuk 3- Hitler en de continentalisten	36
Het Europese continent.....	36
De primaire bronnen	38
Hitler als continentalist?	43
Conclusie.....	46
Bibliografie.....	49
Bronmateriaal	53

¹Zie vorige pagina: J. Steinz, 'Mein Kampf herdrukt', *Hebban* <<https://www.hebban.nl/artikelen/mein-kampf-opnieuw-in-de-winkels>> [geraadpleegd op 14-06-2016].

Inleiding

De afloop van de Tweede Wereldoorlog in Europa betekende niet alleen het einde van een langdurig gewapend conflict, maar ook van het Duitse Derde Rijk. Deze tijd en het toenmalige heersende nationaalsocialistische regime kan nog altijd rekenen op zowel academische als publiekelijke aandacht.² Dit blijkt uit de voortdurende stroom van publicaties, tentoonstellingen en films met betrekking tot dit onderwerp.³ Hiervoor zijn meerdere verklarende factoren, waarvan de belangrijkste de invloed en gevolgen van het nationaalsocialisme en zijn leider, Adolf Hitler, op de structuur en vormgeving van de naoorlogse wereld.⁴ Gedurende het nationaalsocialistische regime, dat van januari 1933 tot en met mei 1945 aan de macht was, hebben twee van de grootste tragedies in de wereldgeschiedenis plaatsgevonden. De Tweede Wereldoorlog, de meest vernietigende oorlog ooit, zowel in materieel als menselijk opzicht, en de Holocaust. Dit is de term die synoniem staat voor de (industriële) vernietiging van ongeveer zes miljoen Joden.⁵

Binnen de academische wereld bestond een noodzaak om deze twee thema's te verklaren, vandaar dat er zoveel aandacht aan het Derde Rijk geschonken is. Op den duur stonden niet alleen deze elementen centraal, maar kwamen alle aspecten van de nationaalsocialistische periode aan bod. In de jaren veertig en vijftig werd nog beperkt onderzoek verricht door naar verklaringen te zoeken hoe een radicale antisemitistische politieke partij met een dictatoriale leider, zoals de *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei* (NSDAP), de macht in het democratische Duitsland had kunnen krijgen en uiteindelijk zelfs verantwoordelijk was geweest voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. Tevens werd er diepgaand onderzoek naar de nationaalsocialistische ideologie gedaan, waarin het antisemitisme diep in verankerd zat. Bij onderzoek naar het Derde Rijk kwam telkens de vraag opzetten welke invloed *Führer* Adolf Hitler had op de beleidsvoering, zoals het binnenlandse beleid. Al in de jaren dertig werd hij als een historisch fenomeen gezien, wat blijkt uit het feit dat toen al een biografie over hem verscheen.⁶ In deze tijd

² E. Nolte, 'Between myth and revisionism? The Third Reich in the perspective of the 1980s, in: H.W. Koch, *Aspects of the Third Reich* (New York, 1985), 17-38, alhier 17-18; J. Kocka, 'Asymmetrical historical comparison: the case of the German Sonderweg', *History and Theory* 38:1 (1999), 40-50, alhier 48-49.

³ P.D. Stachura, 'Introduction', in: P.D. Stachura, *The shaping of the Nazi state* (New York, 1978), 9-21, alhier 9.

⁴ W. Carr, 'The Hitler image in the last half-century', in: H.W. Koch, *Aspects of the Third Reich* (New York, 1985), 462-488, alhier 462-463.

⁵ Gedurende de machtsperiode van Adolf Hitler was nationaalsocialistisch Duitsland ook verantwoordelijk voor andere genocides, waarbij gedacht moet worden aan (pogingen tot) uitroeiing van Roma, Sinti en Duitse gehandicapten.

⁶ Carr, 'The Hitler image', 463; K. Heiden, *Adolf Hitler. Das Zeitalter der Verantwortungslosigkeit. Eine Biografie* (Zürich, 1936); K. Heiden, *Adolf Hitler. Eine Biographie II: Ein Mann gegen Europa* (Zürich, 1937).

kwamen ook publicaties van de voormalige nationaalsocialist Hermann Rauschning uit, die gebaseerd waren op zijn persoonlijke gesprekken met Hitler.⁷ Hij trachtte, net als de schrijver van de eerste biografie, de wereld te waarschuwen, omdat de demonische *Führer* zou aansturen op een vernietigende oorlog om zijn uiteindelijke doelen te bereiken.⁸ Dit waren voorbodes voor de Tweede Wereldoorlog, die desalniettemin in 1939 toch losbarstte. Na de oorlog kreeg de aanloop tot dit conflict en de rol van het buitenlands beleid en de ambities van het Derde Rijk, dat vaker aan Hitler gelijkgesteld werd, grote aandacht in de academische wereld. Er werd met andere woorden gezocht naar verklaringen waarom de Tweede Wereldoorlog had kunnen plaatsvinden. De oorzaken hiervan werden voornamelijk gevonden in de internationale ontwikkelingen sinds het Verdrag van Versailles en het diplomatieke proces in de jaren dertig. Deze scriptie gaat voornamelijk op dit laatste onderwerp in. De internationale gebeurtenissen komen echter niet centraal te staan. Er wordt juist aandacht geschonken aan de academische controverse die in de jaren zestig ontstaan is over de bestaande ambities en nagejaagde doelen van het nationaalsocialistische regime in het buitenland, waarbij deze scriptie niet verder kijkt tot aan augustus 1939.

Het nationaalsocialisme in de naoorlogse academische wereld

De controverse die centraal staat in deze scriptie ontstond pas in de jaren zestig, waardoor het van belang is om aandacht te schenken aan historiografische ontwikkelingen over het nationaalsocialisme vanaf het einde van de Tweede Wereldoorlog. Deze plaatst het debat over het buitenlands beleid van het Derde Rijk in een academische context. De historici die betrokken waren in deze controverse hebben ook in andere academische debatten over het nationaalsocialisme een rol gespeeld. Daarom is het van belang om aan de eerdere historiografische discussies aandacht te schenken, waarvan al gemeld kan worden dat over vrijwel alle aspecten van het Derde Rijk geen wetenschappelijke consensus bestaat.⁹ Dat dit vaker tot ongewone heftige academische discussies geleid hebben, mag niet vreemd zijn

⁷ C. Lorenz, *De constructie van het verleden. Een inleiding in de theorie van de geschiedenis* (Amsterdam, 1998), 54-56; M. Michaelis, 'World power status or world dominion? A survey of the literature on Hitler's 'plan of world dominion' (1937-1970)', *The Historical Journal* 15:2 (1972), 331-360, alhier 331-332; H. Rauschning, *Die Revolution des Nihilismus* (Zürich, 1938); H. Rauschning, *Gespräche mit Hitler* (New York, 1940).

⁸ Michaelis, 'World power status or world dominion?', 332-335; M. Hauner, 'Did Hitler want a world dominion?', *Journal of Contemporary History* 13:1 (1978), 15-32, alhier 16, 29.

⁹ *Ibidem*, 15; H.W. Koch, 'Part II. Introduction', in: H.W. Koch, *Aspects of the Third Reich* (New York 1985), 181-195, alhier 181-182; H.W. Koch, 'Hitler's programme and the genesis of operation 'Barbarossa'', in: H.W. Koch, *Aspects of the Third Reich* (New York, 1985), 285-322, alhier 285; I. Kershaw, *The Nazi dictatorship: problems and perspectives of interpretation* (Londen, 2015), 2, 158.

gezien het beladen onderwerp.¹⁰

De controverse over de buitenlandse ambities en doelen van nationaalsocialistisch Duitsland kan niet los van de in die tijd gevestigde historiografische scholen over het nationaalsocialisme gezien worden. Deze hadden verschillende visies over de manier waarop het beleid in het Derde Rijk tot stand kwam en welke positie Adolf Hitler hierbinnen innam. Dit had gevolgen voor de manier waarop naar het functioneren van de nationaalsocialistische staat gekeken werd en hoe de Tweede Wereldoorlog tot stand gekomen was. Ook voor het ontstaan van de Holocaust, een onderwerp dat tot in de jaren zestig vrijwel onaangeroerd bleef, had dit grote invloed.¹¹ Waar tegenwoordig een synthese van beide visies gepropageerd wordt, zijn deze historiografische scholen daarentegen decennia lang bepalend bij de bestudering van en interpretaties over het Derde Rijk geweest.¹² De Britse marxistische historicus Timothy Mason heeft deze omgedoopt tot het ‘intentionalisme’ en ‘functionalisme’.¹³

Na de Tweede Wereldoorlog ontstond de zogenaamde ‘orthodoxe’ intentionalistische interpretatie over het Derde Rijk. Dit was een overkoepelende term waarbinnen verschillende visies van historici pasten. Deze hadden echter allemaal eenzelfde standpunt, namelijk dat Hitler ‘*master in the Third Reich*’ was.¹⁴ Oftewel de wil van de *Führer*, gevormd door zijn antisemitische ‘*Weltanschauung*’, stond centraal om het functioneren van het Derde Rijk te begrijpen.¹⁵ Het belang van de intenties van Hitler en de nationaalsocialistische ideologie heeft ervoor gezorgd dat deze historiografische stroming ook wel als ‘intentionalistisch-ideologisch’ aangeduid werd.¹⁶ Historici trachtten handelingen van historische actoren te verklaren door achterliggende intenties te verklaren. Dit wordt gedaan door zich te verplaatsen in de desbetreffende personen. De methode van ‘*Verstehen*’ en het

¹⁰ Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 2.

Hier moet bijvoorbeeld gedacht worden aan het Goldhagendebat dat rond de jaren 1996-1997 plaatsvond.

¹¹ D. Levy, ‘The future of the past: historiographical disputes and competing memories in Germany and Israel’, *History and theory* 38:1 (1999), 51-66, alhier 55; G. Rosenfeld, ‘The controversy that isn’t: the debate over Daniel J. Goldhagen’s Hitler’s Willing Executioners in comparative perspective’, *Contemporary European History* 8:2 (1999), 249-273, alhier 253.

¹² Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 3, 9-10, 108; R. Bessel, ‘Functionalist vs. intentionalist: the debate twenty years on or whatever happened to functionalism and intentionalism?’, *German Studies Review* 26:1 (2003), 15-20, alhier 15, 18-20.

¹³ T. Mason, ‘Intention and explanation: a current controversy about the interpretation of National Socialism’, in: G. Hirschfeld en L. Kettenacker, *Der „Führerstaat“: Mythos und Realität. Studien zur Struktur und Politik des Dritten Reiches* (New York, 1985), 23-40, alhier 24-28.

¹⁴ N. Rich, *Hitler’s war aims. Ideology, the Nazi state, and the course of expansion* (New York, 1973), 11.

¹⁵ Bessel, ‘Functionalist vs. intentionalist’, 15; I. Kershaw, *Hitler. Profiles in power* (Harlow, 1991), 7; R. Shandley, ‘Introduction’, in: R. Shandley, *Unwilling Germans. The Goldhagen debate* (Minneapolis, 1998), 1-30, alhier 15; Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 84.

¹⁶ *Ibidem*, 85; A. D. Moses, ‘Structure and agency in the Holocaust: Daniel J. Goldhagen and his critics’, *History and Theory* 37:2 (1998), 194-219, alhier 199-201.

verklaringsmodel van Collingwood komen hier duidelijk naar voren.¹⁷ De totstandkoming van het gevoerde beleid in het Derde Rijk, oftewel door Hitler, en de manier waarop het bureaucratische systeem werkte, kon op deze manier doorgrond worden. Deze visie vond binnen de Anglo-Amerikaanse academische wereld veel aanhang. Ook in de *Bundesrepublik Deutschland* (BRD) genoot deze interpretatie grote populariteit, met name onder rechts-liberale of conservatieve historici, zoals Andreas Hillgruber of Karl Dietrich Bracher.¹⁸ De enige noemenswaardige uitzondering was de historicus Eberhard Jäckel, die binnen het intentionalistische kamp politiek links georiënteerd was.¹⁹

Onder invloed van methodes uit de politieke en sociale wetenschappen ging een nieuwe generatie historici in de jaren zestig anders kijken naar de nationaalsocialistische staat. Er werd meer interesse in de structuren en processen, die werkzaam waren binnen het nationaalsocialistische besturingssysteem, getoond.²⁰ De orthodoxe visie werd met andere woorden ter discussie gesteld, deze werken stonden daarom in de academische wereld bekend als revisionistisch.²¹ Intentionalistische historici kregen veelal het verwijt dat ze te determinerend en daarbij teleologisch te werk zouden gaan, waardoor het leek alsof Hitler een coherent beleid met een duidelijke visie voerde.²² Dit was bij de Holocaust goed zichtbaar, want in tegenstelling tot de intentionalistische visie, waar een vooropgezet plan van Jodenvervolging alleen maar had kunnen leiden tot een gebeurtenis als deze, zagen tegenhangers een (cumulatieve) radicalisering van de nationaalsocialistische beleidsvoering en dit had de industriële uitmoording van Joden mogelijk gemaakt.²³ Deze interpretatiestructuur is door Mason functionalistisch genoemd, maar staat ook bekend als structuralistisch omdat het zo focust op interne (machts-)structuren binnen het Derde Rijk.²⁴ Het belang van ideologie en de rol van Hitler werd niet ontkend, maar deze kregen een gelimiteerde rol in het gehele nationaalsocialistische bureaucratische systeem.²⁵ Volgens functionalistische historici was dit ‘*polycratic*’ en chaotisch van aard, waar verantwoordelijkheid niet duidelijk afgebakend was.²⁶ Hitler werd hier als een luie dictator

¹⁷ Lorenz, *De constructie*, 79-84; Mason, ‘Intention and explanation’, 27-28.

¹⁸ *Ibidem*, 28; Bessel, ‘Functionalist vs. intentionalist’, 18.

¹⁹ Shandley, ‘Introduction’, 15.

²⁰ Mason, ‘Intention and explanation’, 24-27; Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 67.

²¹ *Ibidem*, 3, 9.

²² Lorenz, *De constructie*, 90-100.

²³ *Ibidem*, 96-98.

²⁴ *Ibidem*, 198-199; Moses, ‘Structure and agency’, 199.

²⁵ Masons, ‘Intention and explanation’, 24-25 ; Kershaw, *Hitler*, 7; Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 89.

²⁶ *Ibidem*, 88-89; M. Broszat, ‘Soziale Motivation und Führerbindung des Nationalsozialismus’, *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 18:4 (1970), 392-409, alhier 408.

gepresenteerd, die volgens darwinistische principes van ‘*divide and rule*’ heerste.²⁷ De Duitse historicus Hans Mommsen zag Hitler zelfs als een ‘*weak dictator*’.²⁸ Het nationaalsocialistische systeem zorgde voor een concurrentiestrijd tussen personen en instituties om in de gratie van de *Führer* te komen en dit zorgde voor een radicalisering van het systeem, wat tevens veel *ad hoc* beslissingen veroorzaakte.²⁹ Het concept ‘*Working towards the Führer*’ van de Britse historicus Ian Kershaw vatte dit samen. Volgens hem trachtte functionarissen zoveel mogelijk te acteren volgens het idee wat Hitler in hun situatie zou doen.³⁰ Opvallend was dat de functionalistische interpretatie met name binnen de BRD door vrijwel uitsluitend politiek links georiënteerde historici werd aangehangen, zoals Hans-Ulrich Wehler.³¹

In het verleden zijn over de Tweede Wereldoorlog en het nationaalsocialisme heftige academische controverses uitgebroken, die op fundamentele interpretatieverschillen gebaseerd waren. Met name in de BRD werd hier in de academische wereld aandacht aan besteed, mede omdat er in de academische controverses over het nationaalsocialisme een politieke dimensie zat.³² Zoals vermeld is de vormgeving van de wereld na de Tweede Wereldoorlog veranderd, waardoor dit niet een specifiek Duits verschijnsel is. De erfenis van het Derde Rijk heeft grote politieke betekenis gehad voor de naoorlogse Duitse staten. In tegenstelling tot de communistische *Deutsche Demokratische Republik* (DDR) nam de BRD de taak op zich om met dit problematische verleden om te gaan.³³ Dit is bekend komen te staan als de ‘*Vergangenheitsbewältigung*’ oftewel ‘*the mastering of the past*’.³⁴ West-Duitse historici kregen hierdoor in tegenstelling tot andere landen een politieke rol toegekend, omdat zij golden als ‘*guardians of the present*’.³⁵ Het historisch bewustzijn van de BRD en West-Duitse bevolking werd vormgegeven door de interpretaties van Duitse historici. Dit geeft een verklaring waarom zij veel invloed uitgeoefend hebben in de vormgeving van interpretaties over het nationaalsocialisme en tevens dat er zoveel deskundigen over het Derde Rijk afkomstig zijn uit West-Duitsland. Ook hun prominente aanwezigheid in historische controverses over deze onderwerpen is daarom niet vreemd. In andere landen hadden historici

²⁷ Mason, ‘Intention and explanation’, 25.

²⁸ *Ibidem*, 26; Kershaw, *Hitler*, 7.

²⁹ Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 88-90.

³⁰ I. Kershaw, ‘Working towards the Führer.’ Reflections on the nature of the Hitler dictatorship’, *Contemporary European History* 2:2 (1993), 103-118, alhier 117.

³¹ Bessel, ‘Functionalist vs. intentionalist’, 15, 18-20 ; Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 92.

³² *Ibidem*, 2.

³³ *Ibidem*, 2-3; J. Kocka, ‘German history before Hitler; the debate about the German Sonderweg’, *Journal of Contemporary History* 23:1 (1988), 3-16, alhier 3.

³⁴ Shandley, ‘Introduction’, 26-29; Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 2-3.

³⁵ *Ibidem*, 2.

in tegenstelling tot hun Duitse collega's deze verantwoordelijkheid niet, maar dit wil niet zeggen dat het onderzoeksveld uitsluitend door Duitsers is vormgegeven. Ook historici uit andere landen zijn van cruciaal belang geweest voor de hedendaagse kennis over het Derde Rijk. *The destruction of the European Jews* van de Amerikaanse historicus Raul Hilberg is bijvoorbeeld een standaardwerk in het onderzoek naar de Holocaust.³⁶

Onderzoek naar het Derde Rijk bevatte voor alle historici een morele dimensie.³⁷ Voor een historicus was en is het nog steeds moeilijk om neutraal te blijven en geen moreel oordeel te vellen over het nationaalsocialistische regime.³⁸ Het Derde Rijk had een moeilijk te doorgronden leider, een verwerpelijke ideologie, was verantwoordelijk voor miljoenen doden en gebruikte voor het eerst industriële methodes om mensen te vermoorden. In academische werken en controverses over het Derde Rijk is vaker een moreel oordeel in het taalgebruik te herkennen, daarbij heeft geen enkele naoorlogse studie het nationaalsocialisme trachten goed te praten of het hiervoor willen opnemen.³⁹ Historici zijn echter altijd op zoek naar nuance of een herziening van gevestigde interpretaties. Vaker zijn pogingen hiertoe beschuldigd door de publieke en politieke wereld en zelfs vertegenwoordigers van andere academische visies met het trivialisieren van de kwaadaardige natuur van het nationaalsocialistische regime.⁴⁰ De morele (en ook de politieke) verantwoordelijkheid van een historicus werd zo ter discussie gesteld.⁴¹ Dit illustreert dat in het verleden geworsteld is met de vraag hoe het nationaalsocialisme beschreven en geïnterpreteerd moest worden.⁴²

De morele en politieke dimensie die verbonden zit aan controverses over het nationaalsocialisme is in de academische wereld na de Tweede Wereldoorlog duidelijk merkbaar. Dit was te herkennen in de contrasterende verklaringen die Duitse en Anglo-Amerikaanse historici boden voor het ontstaan van het Derde Rijk. In de historiografie over het nationaalsocialisme zijn deze bekend komen te staan als 'apology'- en 'accusation'-literatuur.⁴³ In de BRD, waar de bevolking het schuldige verleden doodzweeg, verklaarden academici het ontstaan van het Derde Rijk als een 'Betriebsunfall' in de anderzijds normale

³⁶ R. Hilberg, *The destruction of the European Jews* (Chicago, 1961).

³⁷ Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 6, 19-21.

³⁸ *Ibidem*, 20; Mason, 'Intention and explanation', 29.

³⁹ Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 19-21.

⁴⁰ Mason, 'Intention and explanation', 23-24.

⁴¹ *Ibidem*, 23; W. Sauer, 'National Socialism: totalitarianism or fascism', *The American Historical Review* 73:2 (1967), 404-424, alhier 408.

⁴² *Ibidem*, 408-409; Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 21.

Ik wil benadrukken dat dit tot op de dag van vandaag nog een probleem is.

⁴³ *Ibidem*, 8-9, 19; Nolte, 'Between myth and revisionism?', 19-20; Sauer, 'National Socialism', 405.

Duitse staatsontwikkeling tot een (Westerse) democratie.⁴⁴ Het nationaalsocialisme was een breuk met deze historische ontwikkeling en had aan de macht kunnen komen door de ineenstorting van morele en religieuze waarden in Europa sinds de Eerste Wereldoorlog, waardoor demagogie en barbarisme in Duitsland de overhand hadden kunnen krijgen.⁴⁵ Historici, zoals Gerhard Ritter en Friedrich Meinecke, hanteerden niet alleen een apologetische toon, maar gebruikten Hitler als zondebok om de visie van een collectieve Duitse schuld te ondermijnen en om iemand verantwoordelijk te stellen voor de naoorlogse catastrofe. De Tweede Wereldoorlog was binnen deze interpretatie geen Duitse oorlog, maar ‘*Hitler’s war*’.⁴⁶

In de Anglo-Amerikaanse academische wereld werd de historische ontwikkeling van de Duitse staat in een zogenaamde *Sonderweg* geplaatst die tegenover (West-)Europa stond.⁴⁷ Het Derde Rijk was uit dit proces een verachtelijk, maar ook een normaal uitvloeisel geweest. Continuïteit werd zo benadrukt dat deze interpretatie ook wel gezien werd als de ‘*Luther-Hitler*’-theorie, waarbij de *Sonderweg* van Duitsland terug te leiden was tot ontwikkelingen die door Maarten Luther in de Middeleeuwen in gang waren gezet. Hitler was daarbij een natuurlijke erfgenaam van Bismarck en keizer Wilhelm II.⁴⁸ Het beste voorbeeld van deze interpretatie, alhoewel met het uitkomen in 1960 een late representant, is het boek *The rise and fall of the Third Reich* van de Amerikaanse journalist William Shirer.⁴⁹ Deze studie had een duidelijke anti-Duitse toon en genoot grote populariteit in de VS. Hier werd het zelfs gezien als de juiste verklaring voor het ontstaan van het nationaalsocialisme.⁵⁰ In zowel de

⁴⁴ G. Rosenfeld, ‘The reception of William L. Shirer *The rise and fall of the Third Reich* in the United States and West Germany, 1960-1962’, *Journal of Contemporary History* 29:1 (1994), 95-128, alhier 114; T.D. Williams, ‘The historiography of World War II’, in: E.M. Robertson, *The origins of the Second World War: historical interpretations* (Londen, 1971), 36-64, alhier 39; Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 7-9; Carr, ‘The Hitler image’, 465.

⁴⁵ Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 8.

⁴⁶ E.M. Robertson, ‘Introduction: World War II: the historians and their materials’, in: E.M. Robertson, *The origins of the Second World War: historical interpretations* (Londen, 1971), 1-35, alhier 13.

⁴⁷ S. Brockman, ‘The politics of German history’, *History and Theory* 29:2 (1990), 179-189, alhier 185-186; M. Broszat, ‘William Shirer und die Geschichte des Dritten Reiches’, *Historische Zeitschrift* 196:1 (1963), 112-123, alhier 115; Kocka, ‘German history before Hitler’, 4-6; Kocka, ‘Asymmetrical historical comparison’, 41-43; Carr, ‘The Hitler image’, 463-464; Rosenfeld, ‘The reception of’, 102, 112.

⁴⁸ Sauer, ‘National Socialism’, 405; T. Nipperdey, ‘1933 and the continuity of German history’, in: H.W. Koch, *Aspects of the Third Reich* (New York, 1985), 489-508, alhier 493-494; Rosenfeld, ‘The reception of’, 102-103; Broszat, ‘William Shirer’, 102, 115.

⁴⁹ W. Shirer, *The rise and fall of the Third Reich. A history of Nazi Germany* (New York, 1960).

Het heeft te lang geduurd voordat dit boek klaar was en gepubliceerd werd. Het is meermaals door uitgevers afgewezen. Vandaar dat critici aangaven dat het boek dankzij nieuwe ontdekkingen en historiografische ontwikkelingen achterhaald was.

⁵⁰ W. Shirer, *The rise and fall of the Third Reich. A history of Nazi Germany* (New York, 2011), xvii, xii, 89-104, 201-202, 283; E. Wiskemann, ‘The rise and fall of the Third Reich: a history of Nazi Germany by William L. Shirer’, *International Affairs (Royal institute of international affairs 1944-)* 37:2 (1961), 234-235, alhier 234-235; Nolte, ‘Between myth and revisionism’, 20; Sauer, ‘National Socialism’, 408.

‘apology’- en de ‘accusation’-literatuur zat een politieke boodschap. De laatstgenoemde diende als verantwoording voor de opdeling van het voormalige verenigde Duitsland. Duitse historici uit de andere categorie probeerde te laten zien dat de BRD in lijn stond met de democratische ontwikkelingen die voor het Derde Rijk in gang waren gezet.

In de internationale academische wereld is getracht de essentie van de nationaalsocialistische beweging te begrijpen om het beeld van het Derde Rijk beter vorm te geven. Het totalitarisme-concept was in de jaren vijftig in het Westen de dominante interpretatie.⁵¹ Dit concept hield in dat een politiek regime een ‘*all-encompassing system of political rule*’ had, waarmee een bevolking overheerst werd.⁵² Totalitaire regimes waren een Europese beweging, waardoor het mogelijk was om bijvoorbeeld het nationaalsocialisme en het communisme met elkaar te vergelijken.⁵³ Dit leverde oppervlakkige resultaten op en was meer verbonden met de politieke context van de Koude Oorlog.⁵⁴ Het totalitarisme-concept is echter niet ontstaan in deze tijd, omdat het al in de jaren dertig bestond.⁵⁵ Deze interpretatie was populair bij rechts georiënteerde academici in de VS en de BRD, waarbinnen grote namen de politieke wetenschappers Hannah Arendt en Carl Friedrich waren.⁵⁶ Voor het nationaalsocialisme betekende dit dat het regime totalitair van aard was en in een Europese ontwikkeling paste, waardoor de collectieve Duitse schuld gemarginaliseerd werd.⁵⁷ Gedetailleerde studies over het Derde Rijk uit de jaren zestig lieten specifieke Duitse elementen zien, waardoor dit algemene model ondermijnd werd.⁵⁸ Toch kende het nog lange tijd voorstanders, zoals de Duitse historicus Karl Bracher, vanwege de comparatieve methode en de totalitaire kenmerken van het Derde Rijk.⁵⁹

In de revolutionaire jaren zestig waar verschillende (studenten)bewegingen in opstand tegen de gevestigde orde kwamen, vond in de academische wereld iets soortgelijks plaats. Orthodoxe visies kwamen onder vuur te liggen door jonge linkse academici.⁶⁰ Bij interpretaties over het nationaalsocialisme werd het totalitarisme-concept verworpen en de

⁵¹ *Ibidem*, 405; Rosenfeld, ‘The reception of’, 112; Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 15-16.

⁵² *Ibidem*, 35, 44; A. Heywood, *Political ideologies: an introduction* (New York, 2012), 211-212.

⁵³ Levy, ‘The future of the past’, 56-58; Carr, ‘The Hitler image’, 465; Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 29.

⁵⁴ *Ibidem*, 53; Heywood, *Political ideologies*, 211-212; Nolte, ‘Between myth and revisionism’, 20; Rosenfeld, ‘The reception of’, 103, 110.

⁵⁵ *Ibidem*, 117; Heywood, *Political ideologies*, 211-212; Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 23.

⁵⁶ Rosenfeld, ‘The reception of’, 105-106; Levy, ‘The future of the past’, 62; H. Arendt, *The origins of totalitarianism* (New York, 1951); C. Friedrich en Z. Brezezinski, *Totalitarian dictatorship and autocracy* (Cambridge, 1956).

⁵⁷ Kocka, ‘German history before Hitler’, 13; Carr, ‘The Hitler image’, 465; Rosenfeld, ‘The reception of’, 112, 117.

⁵⁸ Nolte, ‘Between myth and revision’, 23; Broszat, ‘William Shirer’, 122; Sauer, ‘National Socialism’, 407.

⁵⁹ *Ibidem*, 407; Kocka, ‘German history before Hitler’, 4, 10; Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 28-30, 45, 53.

⁶⁰ *Ibidem*, 30-31; Kocka, ‘German history before Hitler’, 5-6; Levy, ‘The future of the past’, 56.

theorie van het fascisme geprefereerd om de essentie van deze beweging te begrijpen.⁶¹ Zowel Nazi's als buitenstaanders termineerde het nationaalsocialisme als fascistisch en in communistische landen gold zelfs een strikte marxistische versie van de fascismetheorie om het Derde Rijk te interpreteren.⁶² In de jaren zestig ontteden Westerse academici, op aanhangers van het neomarxisme na, deze interpretatie van zijn marxistisch jasje.⁶³ De aandacht ging uit naar de centrale rol van politieke organisaties, waarbij gekeken werd naar het ontstaan en doelen die getracht werden te bereiken.⁶⁴ Het fascisme was een ambivalente kapstokterm, waarbinnen het Derde Rijk en het Italië van Mussolini paste. Dit was tevens een algemeen comparatief model dat keek naar overeenkomsten tussen fascistische bewegingen.⁶⁵ De fascismetheorie vond veel aanhang bij links georiënteerde Westerse academici, al liet de rechts-conservatieve historicus Ernst Nolte zien dat dit niet altijd het geval was.⁶⁶ In debatten tussen aanhangers van de fascistische of totalitaire interpretatie van het nationaalsocialisme kwam vaker in de retoriek de achtergrond van de Koude Oorlog terug.

Radicaal links georiënteerden in West-Duitsland zagen in de BRD een continuering van het Derde Rijk.⁶⁷ Uit angst voor een trivialisering van de nationaalsocialistische verschrikkingen ontstond een tegenreactie onder met name rechts-liberale Duitse historici, waarvan Klaus Hildebrand een voorbeeld was.⁶⁸ Alhoewel de academische wereld accepteerde dat het Derde Rijk zowel totalitaire als fascistische kenmerking vertoonde, kregen de algemene comparatieve modellen kritiek te verduren.⁶⁹ Het nationaalsocialisme interpreteren als een radicale variant van het fascisme was niet toereikend, omdat de unieke Duitse elementen niet genoeg benadrukt werden.⁷⁰ De oorsprong lag in de eigenaardigheden

⁶¹ Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 31.

⁶² *Ibidem*, 23, 31-34; H.W. Koch, 'Part I. Introduction', in: H.W. Koch, *Aspects of the Third Reich* (New York, 1985), 3-16, alhier 3; Carr, 'The Hitler image', 471; Nipperdey, '1933 and the continuity', 493; K. Hildebrand, *The foreign policy of the Third Reich* (Londen, 1973), 26.

Volgens deze interpretatie waren fascistische regimes, zoals in Duitsland, de laatste fase van het kapitalisme. De gevestigde orde trachtte hun macht te handhaven door zich te verenigen met extreem rechtse groeperingen. Deze interpretatie werd in 1935 door het Komintern als staatsinterpretatie aangenomen. Binnen het Oostblok in Europa is dit tot 1989-1990 staatsdoctrine geweest.

⁶³ *Ibidem*, 32-33; Sauer, 'National Socialism', 409; Levy, 'The future of the past', 56; Nolte, 'Between myth and revision', 23; Carr, 'The Hitler image', 471-472.

⁶⁴ Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 39; Nipperdey, '1933 and the continuity', 492.

⁶⁵ *Ibidem*, 491; Heywood, *Political ideologies*, 200; Kocka, 'Asymmetrical historical comparison', 48; Koch, 'Part I', 3.

⁶⁶ E. Nolte, *Der Faschismus in seiner Epoche* (München, 1963); Sauer, 'National Socialism', 409-410, 415, 420; Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 30, 34-39.

⁶⁷ *Ibidem*, 57-58; Sauer, 'National Socialism', 406.

⁶⁸ Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 41-42, 51.

⁶⁹ *Ibidem*, 24, 31, 34-35, 38, 47-49; Heywood, *Political Ideologies*, 199-201; Nipperdey, '1933 and the continuity', 491; Kocka, 'Asymmetrical historical comparison', 47; J. Kocka, 'Ursachen des Nationalsozialismus', *Aus Politik und Zeitgeschichte* 25 (1980), 3-15, alhier 15.

⁷⁰ Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 48-61.

van de Duitse geschiedenis, waardoor het als een eigen fenomeen gezien kon worden. De uniekheid van het nationaalsocialisme kwam terug in de persoon van Hitler.⁷¹ Niet alleen had de *Führer* grote invloed uitgeoefend op de NSDAP, ook liep zijn politieke leven gelijk aan die van deze politieke partij. Het nationaalsocialisme kon daarom ook wel het Hitlerisme genoemd worden.⁷²

Dit debat liet duidelijk zien dat het nationaalsocialisme en het Derde Rijk als onderwerpen voor grote verdeeld in de academische wereld zorgde. Een consensus bestond vaak niet en in deze context ontstond de controverse tussen academici met een functionalistische of intentionalistische interpretatie van het Derde Rijk. Dit is decennialang bepalend geweest en heeft zijn invloed uitgeoefend op andere debatten over het nationaalsocialisme, zoals over de Holocaust. Zo ook bij het onderwerp dat centraal staat in deze scriptie, het buitenlands beleid van het Derde Rijk.

Het nationaalsocialistische buitenlands beleid

De historiografie over het Derde Rijk heeft al veel controverses gezien. Zo ook in de jaren zestig over de buitenlandse ambities van het Derde Rijk.⁷³ Deze historiografische discussie was nauw verbonden aan interpretaties over de totstandkoming van de Tweede Wereldoorlog en welke rol Hitler in dit proces gespeeld heeft. Deze scriptie gaat aandacht schenken aan deze controverse, waar het centrale onderdeel de ambities van het nationaalsocialistische beleidsvoering zal vormen en welke rol de *Führer* hierin gespeeld heeft.

Historici baseren hun interpretaties op primair bronmateriaal uit de onderzochte periode, waardoor dit de bouwstenen vormen van een gehanteerde visie. Veel materiaal uit het Derde Rijk is bewaard gebleven, maar aan het einde van de oorlog hebben de Duitsers ook een groot gedeelte vernietigd. Verder zijn geallieerde bombardementen mede verantwoordelijk voor de teloorgang van potentieel waardevol archiefmateriaal.⁷⁴ Een andere invloedrijke factor was de manier waarop het nationaalsocialistische bureaucratische regime gefunctioneerd heeft.⁷⁵ Belangrijke beslissingen zijn vaak niet terug te vinden in bronmateriaal, omdat deze veelal niet genoteerd zijn. Dit was zeker het geval bij Hitler, die

⁷¹ Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 51, 52-54; Hildebrand, *The foreign policy*, 2-5, 135-136, 138-144.

⁷² E. Jäckel, *Hitlers Weltanschauung. Entwurf einer Herrschaft* (Tübingen, 1969), 23; Mason, 'Intention and explanation', 29; Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 48, 51-52.

⁷³ Carr, 'The Hitler image', 470.

⁷⁴ *Ibidem*, 5-6; Shirer, *The rise and fall*, xxvi.

⁷⁵ Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 5-6.

bekend stond om zijn onbureaucratische manier van besturen.⁷⁶ Er is bijvoorbeeld nog geen document gevonden waarin hij opdracht tot de Holocaust gegeven heeft.⁷⁷ De lacunes die hierdoor veroorzaakt zijn zorgen voor verschillende interpretaties, omdat deze door historici zelf ingevuld moesten en nog altijd moeten worden. Daarbij worden historici met nieuw bronmateriaal geconfronteerd door de ontsluiting en het openbaar maken van overheids- en particuliere archieven. Ook is het mogelijk dat ‘vergeten’ bronnen teruggevonden worden, waarvan het in 1958 ontdekte ongepubliceerde *Zweites Buch* van Hitler uit 1928 het beste voorbeeld is.⁷⁸ Dit laat zien dat bepaalde onderwerpen nooit definitief opgelost kunnen worden en inherent verbonden zijn aan de beschikbare bronnen.⁷⁹

In het geval van controverse over de buitenlandse ambities van het Derde Rijk zijn betrokken historici in twee kampen verdeeld, namelijk één met een continentale en één met een globale interpretatie. Zowel de zogenoemde globalisten of continentalisten gebruikten primaire bronnen om hun visie te onderbouwen, maar hier is nog niet genoeg inzicht in geboden. In deze scriptie wordt gekeken naar primaire bronnen die centraal stonden in de continentale en globale interpretatie van de nagejaagde en geambieerde doelen van de nationaalsocialistische leider Adolf Hitler tot aan augustus 1939. Binnen de twee visies in deze controverse zijn bronnen verschillend geïnterpreteerd of kregen een ander belang toegekend. Dit maakt het van belang dat hier eens goed naar gekeken wordt. Ontwikkelingen na augustus 1939 krijgen echter geen aandacht, omdat de uitbraak van de oorlog ervoor zorgde dat de diplomatieke contacten tussen Duitsland aan de éne en Frankrijk en Groot-Brittannië aan de andere kant verbroken werden. Dit maakte de bewegingsvrijheid van het Duitse beleid, dat ondergeschikt raakte aan de oorlogsinspanning, en de visie van Hitler een stuk beperkter. Vandaar dat deze ontwikkeling als grens gehanteerd wordt.

Voordat er aandacht geschonken wordt aan de globale of continentale interpretatie, moet eerst de positie van Hitler binnen de nationaalsocialistische buitenlandse beleidsvoering verduidelijkt worden. Dit hoofdstuk gaat aangeven of de *Führer* daadwerkelijk een almachtige leider en dus de vormgever van het beleid in het Derde Rijk was of dat dit door

⁷⁶Kershaw, *Hitler*, 113-115; Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 6; Kershaw, ‘Working towards the Führer’, 106-107, 112; W. Carr, *Arms, autarky and aggression. A study in German foreign policy, 1933-1939* (Londen, 1972), 5.

⁷⁷Carr, ‘The Hitler image’, 484-485.

⁷⁸Hauner, ‘Did Hitler want’, 17; Michaelis, ‘World power status or world dominion?’, 344-345; H. Trevor-Roper, ‘Hitler’s war aims’, in: H.W. Koch, *Aspects of the Third Reich*, (New York, 1985), 235-250, alhier 249; G. Weinberg, *Hitlers Zweites Buch. Ein Dokument aus dem Jahre 1928* (Stuttgart, 1961).

⁷⁹Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 6; Mason, ‘Intention and explanation’, 31; W. Maser, *Hitlers brieven en notities* (Soesterberg, 2004), 4, 11; Koch, ‘Hitler’s programme’, 286; H.W. Koch, ‘Part V. Introduction’, in: H.W. Koch, *Aspects of the Third Reich* (New York, 1985), 453-461, alhier 456.

andere machtsgroepen of personen ontwikkeld werd. De functionalistische en intentionalistische interpretatie over het functioneren van de nationaalsocialistische staat is hier inherent aan verbonden. Vervolgens zal de globale interpretatie centraal staan, waar eerst de algemene visie duidelijk gemaakt wordt voordat de cruciale primaire bronnen aan bod komen. In het derde hoofdstuk zal de continentale interpretatie centraal staan, waar het direct mogelijk is om tegenstellingen of overeenkomsten met de globale visie te laten zien. Gezien de omvang van deze scriptie is het niet mogelijk om alle bronnen aan bod te laten komen, daarom is er een keuze gemaakt om aandacht te schenken aan diegene die belangrijk zijn geweest in de onderbouwing van een interpretatie. Op zal vallen dat veel historici uit de BRD prominent aanwezig zullen zijn, wat niet vreemd moet zijn gezien hun massale aanwezigheid in alle historiografische controverses over het Derde Rijk. Toch zal er ook oog zijn voor historici uit andere landen. In de hoofdstukken over de globale en continentale zullen geen marxistische georiënteerde of uit communistische landen academici aan bod komen, omdat zij in deze controverse afwezig waren.⁸⁰

⁸⁰ Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 157.

Hoofdstuk 1- Adolf Hitler in het buitenlands beleid, een almachtige dictator?

In dit hoofdstuk komt de *Führer* van het Derde Rijk centraal te staan. Waarom ik aandacht aan hem schenk voordat de daadwerkelijke controverse, die centraal staat in deze scriptie, aan bod gaat komen, wordt als eerste duidelijk gemaakt. Vervolgens komen de algemene visies van historici over Hitler met betrekking tot het buitenlands beleid aan bod. Deze zijn nauw verbonden aan de intentionalistische en functionalistische interpretatie over het Derde Rijk. Ook machtsgroepen in het Derde Rijk, die invloed wilden uitoefenen op de beleidsvoering van nationaalsocialistisch Duitsland ten aanzien van het buitenland, zullen aan bod komen. Hier moet gedacht worden aan de leiding van de *Wehrmacht* of het *Auswärtiges Amt*. Dit geldt tevens voor hoge nationaalsocialistische functionarissen in het Derde Rijk, zoals Joachim von Ribbentrop of Hermann Göring, waarbij centraal staat of de visies van de *Führer* gedeeld werden door zijn naaste medewerkers.

De *Führer*, waarom?

De positie en de rol van Adolf Hitler heeft centraal gestaan in bijna alle controverses over het nationaalsocialisme. Bij het buitenlands beleid van het Derde Rijk is het onmogelijk om hier niet bij stil te staan. In de jaren dertig van de twintigste eeuw was er geen enkel land meer zichtbaar op het speelveld van internationale diplomatieke ontwikkelingen dan het nationaalsocialistisch Duitsland. In de Europese orde, die gold sinds het Verdrag van Versailles, vonden ingrijpende veranderingen plaats. Het Derde Rijk was hier vaak prominent bij aanwezig. Het Verdrag van München is hier wellicht het beste voorbeeld van.⁸¹ Ongeacht dat de machtspositie en de rol van Hitler binnen de buitenlandse beleidsvoering onder academici onderhevig is aan verschillende visies, verandert niets aan het feit dat hij het staatshoofd was. Dit maakte hem in de internationale wereld de personificatie en het symbool van het nationaalsocialistische Derde Rijk.⁸² De centrale positie van de *Führer* binnen een academisch debat over het buitenlands beleid van het Derde Rijk in de jaren dertig moet dan

⁸¹ Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 175; G. Weinberg, *Hitler's foreign policy 1933-1939. The road to World War II* (New York, 2010), 572-640; P. Bell, *The origins of the Second World War in Europe* (New York, 1997), 272-275; Hildebrand, *The foreign policy*, 71-74; Rich, *Hitler's war aims*, 106-110; Shirer, *the rise and fall*, 105-120; J. Noakes en G. Pridham, *Nazism 1919-1945. Volume 3. Foreign policy, war and racial extermination. A documentary reader* (Liverpool, 2014), 408-427; R. Overy, 'Germany and the Munich Crisis: a mutilated victory?', *Diplomacy and Statecraft* 10:2 (1999), 191-215, alhier 192-193, 204, 208-209.

⁸² K. Hildebrand, 'Monokratie oder Polykratie? Hitlers Herrschaft und das Dritte Reich', in: G. Hirschfeld en L. Kettenacker, *Der „Führerstaat“: Mythos und Realität. Studien zur Struktur und Politik des Dritten Reiches* (Stuttgart, 1981), 73-97, alhier 89.

niet vreemd zijn.

De controverse hierover is inherent verbonden aan functionalistische of intentionalistische interpretaties van historici. Dit had niet alleen invloed op visies met betrekking tot de positie en de macht van Adolf Hitler, maar tevens op de interne structuur en de beleidsvoering van het Derde Rijk.⁸³ Een intentionalistische of functionalistische historicus keek anders aan tegen ontwikkelingen in de nationaalsocialistische staat. Dit had ook invloed op de manier waarop er gekeken werd naar de totstandkoming van het gevoerde buitenlands beleid in het Derde Rijk gedurende de jaren dertig.⁸⁴ Hierbinnen kon Hitler de belangrijkste vormgever zijn, maar ook machtsgroepen binnen de nationaalsocialistische staat, zoals de legerleiding van de *Wehrmacht* of de *Reichsminister des Auswärtigen des Deutschen Reiches*.

Het is relevant om de functionalistische en intentionalistische positie duidelijk te maken, om de controverse over de globale of continentale ambitie van het Derde Rijk te begrijpen. Hier was simpel gezegd het interpretatieverschil gebaseerd op het einddoel, namelijk het verkrijgen van werelddominantie of continentale hegemonie in Europa. De verduidelijking van de intentionalistische en functionalistische visie geven niet alleen achtergrondkennis voor de interpretaties die in de volgende hoofdstukken centraal staan, maar tevens inzichten in de denkstructuren en perspectieven van historici.

Er moet echter alvast duidelijk gemaakt worden dat in tegenstelling tot veel andere academische debatten over het Derde Rijk, zoals over de Holocaust, binnen de controverse over de globale of continentale ambities van het nationaalsocialistisch buitenlands beleid geen scheiding tussen intentionalistische of functionalistische georiënteerde historici heeft laten zien. Daardoor bleken academici met dezelfde interpretaties over de interne structuur van het Derde Rijk tegenover elkaar te staan ten aanzien van de kwestie over de buitenlandse ambities van de nationaalsocialistische staat. De meest prominente historici van het globale en continentale kamp waren intentionalisten. Het is echter van belang om de functionalistische visie aan bod te laten komen, omdat zo duidelijk gemaakt kan worden hoe er over de totstandkoming van het buitenlands beleid gedacht werd. Tevens biedt dit een mogelijkheid om te verklaren waarom historici met deze interpretatie niet prominent aanwezig zijn geweest in de controverse over de mogelijke globale of continentale ambities van het Derde Rijk en hoe intentionalisten met hun argumentatiestructuren zijn omgegaan.

⁸³ Mason, 'Intention and explanation', 24-29.

⁸⁴ *Ibidem*, 36, 38-40; Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 157-158; Koch, 'Part II', 182-186.

Hitler de almachtige?

Zoals duidelijk is geworden gaat de intentionalistische interpretatie ervan uit dat het Derde Rijk het beste begrepen en doorgrond kon worden door naar Adolf Hitler te kijken. Hij was de ‘*master*’ in het Derde Rijk, wat inhield dat hij de allesbepalende gezaghebber en beleidsbepaler was.⁸⁵ Hoewel er in de academische wereld geen consensus over de persoonlijkheid van Hitler bestond, was de invloed van zijn nationaalsocialistische ideologie wel duidelijk.⁸⁶ Niet alleen had de *Führer* een antisemitisch en antibolsjewistisch wereldbeeld, ook was hij een overtuigd sociaal darwinist.⁸⁷ Dit kwam terug in zijn visies op de menselijke rassenorde, waarin het Arische ras het hoogst op de ladder stond.⁸⁸ Daarbij gold voor zowel landen als volken het recht van de sterkste.⁸⁹ Volgens intentionalisten was het dan ook niet vreemd dat Hitler als leider van het Duitse volk invloed ging uitoefenen op het buitenlands beleid. Sterker nog, er werd terecht gesteld dat de hand van Hitler nergens zichtbaarder was.⁹⁰

De Amerikaanse historicus Gerhard Weinberg, één van de grootste autoriteiten wat betreft het buitenlands beleid van het Derde Rijk, zag zelfs dat ‘*the broad lines of policy were determined in all cases by Hitler himself*’. Sterker nog ‘*on major issues of policy the Führer went his own way*’.⁹¹ Volgens de Tsjechische historicus Milan Hauner was Hitler de personificatie van de wilskracht van Duitsland en was hij binnen de totalitaire Duitse staat ‘*not only the final arbiter but also its chief animator*’.⁹² Dit impliceerde dat de *Führer* zelf actief participeerde in het diplomatieke proces, waarin hij beleid initieerde en vormgaf. Kortom het nationaalsocialistisch buitenlands beleid kon gezien worden als dat van Hitler.

Volgens intentionalistische historici had de *Führer* een lange termijn programma, dat

⁸⁵ Rich, *Hitler's war aims*, 3; Hauner, ‘Did Hitler want’, 15.

⁸⁶ Kershaw, *Hitler*, 4-7, 19; Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 81-84, 107-108; Carr, ‘The Hitler image’, 468-471, 473.

⁸⁷ *Ibidem*, 467-468; Mason, ‘Intention and explanation’, 25; Koch, ‘Part II’, 186; E.M. Robertson, ‘Hitler’s planning for war and the response of the Great Powers’, in: H.W. Koch, *Aspects of the Third Reich* (New York, 1985), 196-234, alhier 199, 219; D. Aigner, ‘Hitler’s ultimate aims – a programme of world dominion?’, in: H.W. Koch, *Aspects of the Third Reich* (New York, 1985), 251-266, alhier 262-263; Weinberg, *Hitler's foreign policy*, 6-7; Rich, *Hitler's war aims*, 3-4; Kershaw, *Hitler*, 21; Maser, *Hitlers brieven*, 218, 241, 252, 275, 277; K. Hildebrand, *Das vergangene Reich. Deutsche Aussenpolitik von Bismarck bis Hitler 1871-1945* (Stuttgart, 1995), 570-572; H. Jacobsen, *Nationalsozialistische Aussenpolitik 1933-1938* (Berlijn, 1968), 51; Overy, ‘Germany and the Munich Crisis’, 197.

⁸⁸ Het Arische ras was volgens Hitler het puurst gebleven onder het Duitse volk.

⁸⁹ *Ibidem*, 196.

⁹⁰ Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 155; Hildebrand, *Das vergangene Reich*, 569.

⁹¹ Weinberg, *Hitler's foreign policy*, 787.

⁹² Hauner, ‘Did Hitler want’, 15; M. Hauner, ‘The professionals and the amateurs in National Socialist foreign policy: revolution and subversion in the Islamic and Indian world’, in: G. Hirschfeld en L. Kettenacker, *Der „Führerstaat“: Mythos und Realität. Studien zur Struktur und Politik des Dritten Reiches* (Stuttgart, 1981), 305-328, alhier 325.

in zijn autobiografie *Mein Kampf* te vinden was.⁹³ De geambieerde doelen die hierin stonden waren in de jaren twintig vastgesteld en Hitler heeft deze vanaf het moment dat hij aan de macht was gekomen op een consistente manier getracht te bereiken.⁹⁴ De nationaalsocialistische ideologie was hierbinnen van uiterst belang. In *Mein Kampf* stond centraal dat het Duitse volk recht had op *Lebensraum* en daardoor dit ook in de toekomst moest verkrijgen. Dit land kon gevonden worden in het oosten van Europa, waardoor een conflict met de communistische Sovjet-Unie onvermijdelijk was.⁹⁵ Doordat de *Führer* het communisme als onderdeel van het Joodse wereldcomplot zag, waar het internationale Jodendom de macht in de wereld trachtte te veroveren, paste dit in zijn nationaalsocialistische wereldbeeld en ideologie.⁹⁶ Het antisemitisme en antibolsjewisme werd namelijk met elkaar verenigd en dit maakte een toekomstig conflict tussen de Sovjet-Unie en het Derde Rijk onvermijdelijk.

Het Niet-Aanvalsverdrag tussen Duitsland en de Sovjet-Unie, dat op 24 augustus 1939 afgesloten werd, was binnen deze interpretatie geen probleem. Hitler had namelijk de achterliggende gedachte duidelijk gemaakt aan Carl Burckhardt, de Zwitserse commissaris van de Volkenbond. *‘Everything that I undertake is directed against Russia. If those in the West are too stupid and too blind to understand this, then I shall be forced to come to an understanding with the Russians to beat the West, and then, after its defeat, turn with all my concerted force against the Soviet Union’.*⁹⁷ Voor intentionalistische historici was dit een bevestiging voor het bestaan van een lange termijn strategie bij Hitler. Daarbij valt op dat de *Führer* zichzelf presenteerde als een handelende actor. Hieruit kon opgemaakt worden dat Hitler zichzelf zag als een allesbepalende leider die namens Duitsland acteerde.

Intentionalistische historici benadrukken zo het belang van het bestaan van een lange termijn strategie dat gepropageerde visies ook wel als programmatisch getermineerd zijn. Toch moet hier een kanttekening bij geplaatst worden. In *Mein Kampf* stond een minimaal programma uitgelijnd, maar er ontbrak een exacte blauwdruk waar duidelijk werd hoe alles bereikt moest worden.⁹⁸ Daardoor wordt er vaak in vage termen gesproken over het bestaan van een programma.⁹⁹ Intentionalistische historici benadrukken dit, maar gaan ervan uit dat Hitler gefixeerde ideeën had in de sfeer van het buitenlands beleid, die ontstaan zijn in de

⁹³ A. Bullock, ‘Hitler and the origins of the Second World War’, in: E.M. Robertson, *The origins of the Second World War: historical interpretations* (Londen, 1971), 189-224, alhier 191.

⁹⁴ Hildebrand, *the foreign policy*, 28-29; Trevor-Roper, ‘Hitler’s war aims’, 239-242, 248-250.

⁹⁵ A. Hitler, *Mein Kampf*, tr. D. Eckart (Londen, 1939), 490-509.

⁹⁶ *Ibidem*, 402-403 488, 500, 505-506.

⁹⁷ Hildebrand, *The foreign policy*, 88; Noakes en Pridham, *Nazism*, 131.

⁹⁸ Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 177.

⁹⁹ *Ibidem*, 177-178.

jaren twintig. De *Führer* heeft deze gedurende zijn machtsperiode getracht te realiseren. Hier blijft het *Lebensraum* concept het beste voorbeeld van. De vraag komt echter opzetten op welke manier functionalistische historici voorzagen dat het buitenlands beleid tot stand gekomen is en welke positie Hitler hierbinnen gespeeld heeft.

Hitler als gelimiteerde initiator?

Historici met een functionalistische oriëntatie lijken met de rol van Hitler in het buitenlands beleid geen sterke positie te hebben. Dit komt doordat de hand van de *Führer* zichtbaar aanwezig was, zowel in het beleidsvoering als in de diplomatieke wereld van de jaren dertig. Zoals de Britse historicus Tim Mason zag, die een structuralistische visie ten aanzien van dit onderwerp innam, dat Hitler dacht dat hij op dit vlak wereldhistorische beslissingen kon nemen.¹⁰⁰ De machtspositie van Hitler werd niet ontkend, maar de intentionalistische visie kreeg kritiek van structuralistische, oftewel functionalistische, historici. Zij zagen niet een almachtige leider die een ideologisch georiënteerde lange termijn strategie had en de doelen daarvan trachtte te realiseren.

Volgens structuralistische historici gingen intentionalisten op een teleologische manier te werk met het buitenlands beleid in de jaren dertig. Dit wil zeggen dat zij vanuit het ontstaan van de Tweede Wereldoorlog in 1939 beredeneerde om zo enige logica of coherentie toe te kennen aan het buitenlands beleid. Op een andere manier was het niet mogelijk om verbanden te leggen tussen uitspraken van Hitler uit de jaren twintig of vermeldingen in *Mein Kampf* of het *Zweites Buch* en het daadwerkelijke nationaalsocialistische beleidsvoering ten aanzien van het buitenland in de jaren dertig.

Eén van de meest prominente historici uit het structuralistische kamp was de Duitser Hans Mommsen. Volgens hem was Adolf Hitler niets meer dan een opportunist, die niet acteerde volgens vooropgezette doelen, maar juist inspeelde, reageerde of improviseerde op situaties die in de internationale wereld ontstonden.¹⁰¹ Het beste voorbeeld was de houding tegenover Polen. Nadat de Tsjechische kwestie opgelost was, formuleerde Hitler pas voor het eerst plannen over de manier waarop dit land in zijn strategie paste.¹⁰² Het nationaalsocialistische beleid was met andere woorden dynamisch van natuur en kende daarom geen begrenzing. Daardoor radicaliseerde het beleid in de loop van de tijd. Uiteindelijk was oorlog de enige optie.¹⁰³

¹⁰⁰ Mason, 'Intention and explanation', 38-40; Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 158.

¹⁰¹ Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 158.

¹⁰² Broszat, 'Soziale Motivation und Führer-Bindung', 407.

¹⁰³ Mason, 'Intention and explanation', 33.

Binnen de algemene structuralistische visie was de bewegingsruimte van Hitler ten aanzien van het buitenlands beleid door de *'primacy of domestic politics'* beperkt. Historici waren minder eensgezind over wat dit nu precies inhield. Waar Hans Mommsen het gedrag op het buitenlands beleid van de *Führer* gemotiveerd zag om zijn eigen prestige in Duitsland hoog te houden en ook beloftes aan zijn achterban in te willigen, dacht Tim Mason dat het beleid eerder als een vorm van *'social imperialism'* gezien kon worden.¹⁰⁴ Hitler kon de economische crisis in Duitsland, die ontstaan was in de late jaren dertig door de continue herbewapening, niet oplossen. Daarbij begon de populariteit van het regime af te nemen. Om zowel de aandacht hiervan af te leiden als een verandering hierin te weeg te brengen, werd een agressief buitenlands beleid gevolgd. Dit was niet programmatorisch, maar vol verwarring en tegenstrijdigheden.¹⁰⁵ De Duitse historicus Martin Broszat zag het weer anders, deze exponent van het structuralisme zag dat Hitler het *Lebensraum*-ideaal gebruikte als een *'Ideologische Metapher'* oftewel een symbolische visie.¹⁰⁶ Niet alleen betekende dit voor Duitsland dat het land de vrije hand moest krijgen op het internationale speelveld, tevens diende dit utopisch ideaal als verklaring voor het te voeren buitenlands beleid en als integratiemiddel om een eensgezind land te krijgen. Dankzij de continue (radicaliserende) dynamische beweging die in het nationaalsocialisme aanwezig was, werd dit uiteindelijk zelfs een bereikbaar doel.

Op het internationale speelveld had Hitler ook last van structurele beperkingen, waardoor de *Führer* voelde dat *'time was running against Germany'*.¹⁰⁷ Hij kreeg op het internationale diplomatieke wereld steeds minder bewegingsruimte. Dit mede door de Duitse verantwoordelijkheid voor de in de jaren dertig ontstane crisissen in Europa. Historici met een structuralistische overtuiging lieten op deze manier zien dat de acties van Hitler en ook de bewegingsvrijheid op het buitenlands beleid door zowel binnenlandse als buitenlandse structurele beperkingen beïnvloed werd.

Structuralistische historici gaven aan intentionalistische historici toe dat Hitler in grote mate het gevoerde buitenlands beleid van het Derde Rijk vormgegeven heeft. Zijn handelen werd echter beïnvloed door structurele beperkingen. Daarbij handelde Hitler niet volgens een

¹⁰⁴ T. Mason, *Sozialpolitik im Dritten Reich* (Opladen, 1977), 158-159.

¹⁰⁵ Mason, 'Intention and explanation', 32-33.

¹⁰⁶ Broszat, 'Soziale Motivation und Führer-Bindung', 408.

¹⁰⁷ Kershaw, *The Nazi Dictatorship*, 174; Robertson, 'Hitler's planning for war', 204-205, 216; Aigner, 'Hitler's ultimate aims', 255-256; Michaelis, 'World power status or world dominion?', 356; Noakes en Pridham, *Nazism*, 76-79; A. Hillgruber, 'England's place in Hitler's plans for world dominion', *Journal of Contemporary History* 9:1 (1974), 5-22, alhier 12; Trevor-Roper, 'Hitler's war aims', 244.

vooropgezet ideologische plan, maar speelde hij op een opportunistische wijze in op situaties en kansen die hem in het internationale speelveld geboden werd.

Machtsgroepen in het Derde Rijk

Dat de acties van Hitler op het buitenlands beleid door machtsgroepen in het Derde Rijk beïnvloed werden, is een duidelijk structuralistisch argument. Hierbij ging het om bijvoorbeeld de traditionele conservatieve elite, de militaire leiding van de *Wehrmacht*, *Kriegsmarine* of *Luftwaffe* of belangrijke personen binnen de NSDAP.¹⁰⁸ Historici zonder een functionalistische overtuiging, zoals bijvoorbeeld Hans-Adolf Jacobsen, zijn met dezelfde ideeën aan de gang gegaan en hebben alle organisaties die betrokken waren bij het vormgeven van het buitenlands beleid in kaart gebracht.¹⁰⁹ Zodoende is getracht om de Hitlergecentreerde behandeling van dit onderwerp te nuanceren.¹¹⁰ Dit heeft bijvoorbeeld geleid tot pluralistische modellen of ‘*polycratic structures*’ die invloed hadden op het beslissingsmakingsproces in het buitenlands beleid.¹¹¹ De betrokken organisaties, zoals de *Auslandsorganisation*, maakten gebruik van de chaos in het nationaalsocialistische bureaucratisch systeem om steeds meer in de gratie van de *Führer* te komen om zo meer invloed te krijgen op het gevoerde buitenlands beleid. Dit werd getracht te bereiken door in situaties volgens het gedachtengoed van Hitler te handelen.¹¹² Dit zorgde voor een hevige concurrentiestrijd en het ontstaan van rivaliteiten tussen personen en organisaties.¹¹³ De machtspositie van de *Führer* werd daarentegen juist bevestigd. Niet alleen was zijn persoonlijke visie de beslissende factor, maar hij had de uiteindelijke macht om een bepaald beleid wel of niet te volgen.¹¹⁴ Deze argumenten waren compatibel met een intentionalistische interpretatie, omdat de positie van Hitler eerder bevestigd dan ontkracht werd.

Dit wil niet zeggen dat de visies en acties van Hitler ten aanzien van het buitenlands beleid door alle invloedrijke en belangrijke Nazi's gedeeld werden.¹¹⁵ De Duitse historicus

¹⁰⁸ Hauner, ‘The professionals and the amateurs’, 306-307, 316; Overy, ‘Germany and the Munich Crisis’, 201-202, 209; Koch, ‘Hitler’s programme and the genesis’, 287-288.

¹⁰⁹ Carr, ‘The Hitler image’, 46; Hildebrand, ‘Monokratie oder Polykratie?’, 70; H. Jacobsen, *Nationalsozialistische Aussenpolitik 1933-1938* (Berlijn, 1968).

¹¹⁰ W. Michalka, *Ribbentrop und die Deutsche Weltpolitik 1933-1934. Aussenpolitische Konzeptionen und Entscheidungsprozesse im Dritten Reich* (München, 1980), 109, 306.

¹¹¹ *Ibidem*, 307; Hauner, ‘The professionals and the amateurs’, 306; Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 164.

¹¹² Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 309, 313; Kershaw, *Hitler*, 8, 106; Kershaw, ‘Working towards the Führer’, 116-117; Jacobsen, *Nationalsozialistische Aussenpolitik*, 611.

¹¹³ *Ibidem*, 611; Hildebrand, ‘Monokratie oder Polykratie?’, 96; Michalka, *Ribbentrop*, 12; Hauner, ‘The professionals and the amateurs’, 318-321.

¹¹⁴ Hauner, ‘The professionals and the amateurs’, 325; Jacobsen, *Nationalsozialistische Aussenpolitik*, 611; Overy, ‘Germany and the Munich Crisis’, 201.

¹¹⁵ *Ibidem*, 209; A. Hillgruber, *Hitlers Strategie: Politik und Kriegführung 1940-1941* (Frankfurt am Main, 1965), 395-396, Hauner, ‘The professionals and the amateurs’, 306.

Wolfgang Michalka heeft overtuigend laten zien dat de concepties van het te voeren buitenlands beleid van de *Führer* en die van *Reichsminister des Auswärtigen* Joachim von Ribbentrop niet overeen kwamen.¹¹⁶ Waar Hitler in zijn buitenlands beleid ideologische doelen nastreefde, was zijn minister van buitenlandse zaken pragmatischer aangelegd en dacht hij meer in machtspolitieke factoren.¹¹⁷ Dit werd duidelijk in de houding tegenover Engeland en Rusland. Hitler wilde aanvankelijk in het begin van de jaren dertig niets liever dan een bondgenootschap met Groot-Brittannië krijgen om vervolgens de communistische Sovjet-Unie aan te vallen. De anti-Britse Ribbentrop wilde daarentegen een continentaal blok vormen tegenover het Britse Rijk, waardoor een bondgenootschap met de ideologische vijand van de *Führer* zelfs wenselijk was.¹¹⁸ Het As-bondgenootschap tussen het fascistische Italië, het keizerrijk Japan en het Derde Rijk lijkt tevens een creatie van de Duitse minister te zijn geweest.¹¹⁹ Ook Hermann Göring, tweede man in nationaalsocialistisch Duitsland, had in tegenstelling tot Hitler een andere conceptie van het buitenlands beleid. Dit was minder ideologisch van aard, maar had meer met machtspolitieke consideraties te maken.¹²⁰

De voorbeelden van Göring en Ribbentrop, twee Nazi's in de hoogste echelons van het Derde Rijk, laten zien dat de visie van Hitler op het te voeren buitenlands beleid niet representatief was voor iedere nationaalsocialist. Dit doet echter geen afbreuk aan de intentionalistische visie, omdat de machtspositie van Hitler gewaarborgd bleef. Hier is wederom het Verdrag van München een goed voorbeeld van, omdat de *Führer* hier handelde en niemand anders.¹²¹ Ribbentrop kon daarbij het As-bondgenootschap pas creëren na toestemming van Hitler. Het is echter van groot belang om te kijken wie wel toegang tot de *Führer* had en daardoor invloed op hem kon uitoefenen. Het is echter moeilijk in te schatten of dit bepalend is geweest voor het beleid dat gevoerd werd. Analyses over deze personen, zoals die door Wolfgang Michalka over Ribbentrop uitgevoerd is, zijn daarom van belang om een duidelijk beeld te schetsen hoe het gevoerde buitenlands beleid tot stand is gekomen. Tevens laat dit zien hoe concurrerende organisaties en functionarissen getracht hebben om in de gratie te komen of blijven van de *Führer*.

¹¹⁶ Koch, 'Hitler's programme and the genesis', 287-288; Michalka, *Ribbentrop*, 13, 109, 239-247, 278-279; W. Michalka, 'From the Anti-Comintern Pact to the Euro-Asiatic Bloc: Ribbentrop's alternative concept of Hitler's foreign policy programme', in: H.W. Koch, *Aspects of the Third Reich* (New York, 1985), 267-284, alhier 268-269, 276-277, 283-284.

¹¹⁷ *Ibidem*, 275-276; Michalka, *Ribbentrop*, 305.

¹¹⁸ Noakes en Pridham, *Nazism*, 65-66.

¹¹⁹ Michalka, *Ribbentrop*, 247-257; Michalka, 'From the Anti-Comintern Pact', 267-274.

¹²⁰ Robertson, 'Hitler's planning for war', 220-222; Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 165, 173; Hauner, 'The professionals and the amateurs', 306-307, Michalka, *Ribbentrop*, 205-210; Rich, *Hitler's war aims*, 75.

¹²¹ Overy, 'Germany and the Munich Crisis', 193, 209-210.

Synthese

De enige vraag die nog rest is hoe ver de intentionalistische positie en structuralistische visie uit elkaar zitten. Het is van belang om hier nog aandacht aan te schenken. De posities staan namelijk niet direct in contrast met elkaar, maar kunnen met elkaar verbonden worden.

Intentionalistische historici, zoals Hildebrand, hadden kritiek op functionalisten omdat zij de autonomie van Hitler in het handelen op het terrein van het buitenlandse beleidsvoering onderschatten.¹²² Dit is een terecht argument, want de doelen die nagejaagd werden zijn grotendeels geformuleerd door de *Führer*. De bewering van Broszat dat *Lebensraum*, het antibolsjewisme en antisemitisme niets meer dan ideologische metaforen waren, is dan ook incorrect.¹²³ Dit waren daadwerkelijke politieke doelen die Hitler najoeg en implementeerde in zijn beleid. Functionalistische historici hebben echter terecht gewezen op structuralistische beperkingen die de Duitse leider ondervond in zijn beleidsvorming. Volgens Hildebrand heeft de dynamiek van het nationaalsocialisme de *Führer* alleen maar in een richting geforceerd waardoor de doelen, die in zijn lange termijn strategie stonden, sneller tot uitvoering werden gebracht.¹²⁴ Dit liet zien dat ook de autonomie van Hitler beperkingen had en hier werd een intentionalistische positie gecombineerd met functionalistische argumenten.

Het belangrijkste argument van Mommsen is dat de *Führer* een opportunist was, dit hoeft echter geen uitsluiting van een ideologisch programma te zijn. Door het ontbreken van een blauwdruk was het mogelijk om een situatie te benaderen en uit te buiten om zoveel mogelijk profijt voor het Derde Rijk op te leveren. Dit sluit niet uit dat er geen lange termijn strategie met gefixeerde doelen bestond.¹²⁵ Het beste voorbeeld hiervan is het Niet-Aanvalsverdrag dat afgesloten werd met de Sovjet-Unie. Dit was voor Hitler niets meer dan een tijdelijke stap om te bereiken wat hij wilde, namelijk een aanval en mogelijke verovering van Polen.¹²⁶ Uiteindelijk was het volgens zijn nationaalsocialistische wereldbeeld en ideologie onvermijdelijk dat het Derde Rijk het communistische land zou aanvallen.

Om de *Führer* in het diplomatieke proces in de jaren dertig te begrijpen is het beter om in de lijn van de historicus Allan Bullock deze visies te combineren. Het buitenlands beleid

¹²² Hildebrand, 'Monokratie oder Polykratie?', 80-81, 83-85, 94-97; Hildebrand, *Deutsche Aussenpolitik 1933-1945: Kalkül oder Dogma?* (Stuttgart, 1973), 137-138.

¹²³ *Ibidem*, 137; Kershaw, *Hitler*, 102-103; Hildebrand, *The foreign policy*, 88; Hildebrand, *Das vergangene Reich*, 570-572; Hildebrand, *Deutsche Aussenpolitik*, 137; Hildebrand, 'Monokratie oder Polykratie?', 80-81, 85-88, 92, 95, 97.

¹²⁴ *Ibidem*, 85; Hildebrand, *Das vergangene Reich*, 564; Hildebrand, *Deutsche Aussenpolitik*, 137.

¹²⁵ *Ibidem*, 188-189; Hildebrand, *Das vergangene Reich*, 572-573; Jacobsen, *Nationalsozialistische Aussenpolitik*, 320.

¹²⁶ Robertson, 'Hitler's planning for war', 225; Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 166, 178; Michalka, 'From the Anti-Comintern Pact', 282-284; Michalka, *Ribbentrop*, 241, 286, 293-294, 297; Bullock, 'Hitler and the origins', 214.

van Hitler '*combined consistency of aim with complete opportunism in method and tactics*'.¹²⁷ Dit gaf de *Führer* de vrije hand om te reageren op een internationale situatie en deze zoveel mogelijk uit te buiten. De geambieerde doelen die Hitler wilde realiseren met het buitenlands beleid stonden vast en deze waren in overeenstemming met zijn nationaalsocialistische ideologie. Een lange termijn strategie van een gefixeerde ideoloog en een opportunist die gebruik maakte van '*mistakes and fears of others*' zijn dus goed te combineren.¹²⁸ Hitler kon bij een situatie zijn opties open houden en voor verschillende koersen kiezen. De structurele beperkingen die in de loop van de tijd ontstonden, zoals de economische crisis, de dalende populariteit in Duitsland en de steeds kleiner wordende bewegingsruimte op het internationale speelveld, zorgde ervoor dat in de dynamiek van het nationaalsocialisme uiteindelijk alleen oorlog nog een optie was. Dit laat naar mijn mening zien dat een intentionalistische en functionalistische visie niet per definitie tegenover elkaar hoeven te staan. Een combinatie, zoals gepropageerd door Allan Bullock, is een betere verklaring om Hitler als handelende actor in het gevoerde nationaalsocialistische buitenlands beleid en het internationale diplomatieke proces te begrijpen.

Het is een mogelijke verklaring dat functionalistische historici niet prominent aanwezig zijn geweest in de controverse over de globale of continentale ambities van Adolf Hitler, omdat het onderwerp ervan uit ging dat Hitler acteerde volgens een lange termijn strategie. Veel functionaristen, waarvan Mommsen de meest prominente is, ontkennen dat Hitler dit had of hier na acteerde. Het valt niet te ontkennen dat de controverse over de ambities van Adolf Hitler een speculatief karakter bevat, omdat hij deze nooit heeft kunnen verwezenlijken. Het kan zelfs beargumenteerd worden dat de dynamiek die te vinden was in het nationaalsocialisme tot niets anders had kunnen leiden, dan tot zijn eigen vernietiging of een overheersing van de wereld. Het belang om toch aandacht te besteden aan de functionalistische interpretatie over de rol van Hitler in de vormgeving van het buitenlands beleid is echter van belang omdat argumenten wel degelijk geaccepteerd worden door intentionalistische historici. Hildebrand is het voorbeeld bij uitstek die de dynamiek van het nationaalsocialisme accepteerde en zelfs toepaste om zijn eigen positie te versterken. Dit had niet begrepen kunnen worden, zonder de functionalistische positie duidelijk te maken.

Er kan geconcludeerd worden dat de rol van Adolf Hitler in het buitenlands beleid inderdaad de belangrijkste vormgever was. Hij bepaalde welke beleidskoers het Derde Rijk ging volgen. Om dit nogmaals duidelijk te maken is het terecht om te stellen dat het

¹²⁷ Bullock, 'Hitler's planning for war', 193.

¹²⁸ *Ibidem*, 193; Robertson, 'Hitler's planning for war', 200.

buitenlands beleid van Duitsland bij het voortijdig overlijden van Hitler waarschijnlijk geheel anders was geweest.¹²⁹ Dit geeft de verklaring waarom de *Führer* centraal stond in de controverse rondom de globale en continentale ambities van het nationaalsocialistische regime. Nu duidelijk is dat hij de belangrijkste vormgever van het beleid was, wordt het mogelijk om te kijken welke ambities hij had. Dit zal in het volgende hoofdstuk vanuit de globale interpretatie gedaan worden en in het laatste hoofdstuk vanuit de visie van continentalisten.

¹²⁹ Rich, *Hitler's war aims*, 75.

Hoofdstuk 2-

Hitler en de globalisten

In het vorige hoofdstuk is duidelijk geworden dat Adolf Hitler een centrale en zelfs machtige positie in de vormgeving en koers van de buitenlandse beleidsvoering van het Derde Rijk had. De discussie tussen zogenaamde globalisten en continentalisten ging met name over de ‘ultimate aims’ van de *Führer*, waarvan de betrokken historici ervan uitgingen dat deze invloed uitgeoefend hebben op het handelen van de Duitse leider in de internationale wereld.¹³⁰ In dit hoofdstuk zal ik aandacht schenken aan de globale interpretatie. Als eerste zal de centrale visie weergegeven worden, waarna vervolgens primaire bronnen die gebruikt zijn om deze positie te ondersteunen, aan bod zullen komen. Hierbij zal door mij aangegeven worden op welke manier dit gebeurt is.

Voordat de globale interpretatie daadwerkelijk aan bod komt, moet duidelijk worden gemaakt dat de betrokken historici in deze controverse, zowel globalisten als continentalisten, het bestaan van een lange termijn strategie of programma nooit betwijfeld hebben.¹³¹ Dit komt doordat, zoals in het vorige hoofdstuk duidelijk gemaakt is, de belangrijkste propagandisten intentionalistische standpunten innamen bij het interpreteren van het Derde Rijk. Tevens is het belangrijk om te benadrukken dat niet ter discussie stond dat Hitler met Duitsland een ‘*Weltmachtstellung*’ wilde bereiken.¹³² In *Mein Kampf* staat immers duidelijk aangegeven dat ‘*Germany will either become a world power or will not continue to exist at all*’.¹³³ Het interpretatieverschil tussen historici ging echter over wat voor Hitler het uiteindelijke einddoel was.

Stufenplan

In het begin van de jaren zestig bracht de Duitse historicus Günther Moltmann voor het eerst het argument naar voren dat het verkrijgen van de Duitse wereldheerschappij het doel van Hitler was.¹³⁴ Deze visie werd al snel door historici systematisch uitgewerkt, waarin het ‘programma’ van de *Führer*, dat hij in de jaren dertig trachtte uit te voeren, een globale dimensie had. Een complicerende factor was echter dat deze visie nergens concreet was gedocumenteerd, waardoor historici met primair bronmateriaal deze strategie probeerden

¹³⁰ Hildebrand, *Deutsche Aussenpolitik*, 20; Hillgruber, *Hitlers Strategie*, 14-15; Aigner, ‘Hitler’s ultimate aims’, 251, 256.

¹³¹ *Ibidem*, 255.

¹³² *Ibidem*, 251, 256; Hillgruber, *Hitlers Strategie*, 14.

¹³³ Hitler, *Mein Kampf*, 500.

¹³⁴ G. Moltmann, ‘Weltherrschaftsideen Hitlers’, in: O. Bruner en D. Gerhard, *Europa und Übersee. Festschrift für Egmont Zechlin* (Hamburg, 1961); Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 159; K. Hildebrand, *Vom Reich zum Weltreich. Hitler, NSDAP und koloniale Frage 1919-1945* (München, 1969), 24; Michaelis, ‘World power status or world dominion?’, 347-348.

vorm te geven.¹³⁵ Uiteindelijk heeft dit geleid tot een concept dat als het ‘*Stufenplan*’ bekend is geworden.¹³⁶ Volgens deze visie was het uiteindelijke doel van Hitler om met Duitsland heerschappij over de wereld te verkrijgen. Zoals het woord *Stufenplan* duidelijk maakt, zou dit in meerdere fasen gebeuren. In navolging van de Duitse historicus Andreas Hillgruber, is vaak aangenomen dat een wereldheerschappij in drie stappen gerealiseerd kon worden.¹³⁷

In de eerste fase moest de NSDAP in Duitsland de macht consolideren om vervolgens de militaire soevereiniteit in gedemilitariseerde zones in het land, zoals het Rijnland, te vestigen. Dit maakte het mogelijk om een agressief buitenlands beleid te voeren en met plaatselijke oorlogen uiteindelijk ‘*domination of the European continent*’ te verkrijgen.¹³⁸ Aartsvijand Frankrijk zou zelfs voor altijd uitgeschakeld worden.¹³⁹ Het afsluitende en belangrijkste onderdeel van de eerste fase was een ideologische en raciale vernietigingsoorlog tegen de ‘joodse’ Sovjet-Unie, wat uiteindelijk zou leiden tot het door Hitler gewenste *Lebensraum*.¹⁴⁰ Voor de *Führer* was het van cruciaal belang dat Groot-Brittannië een bondgenoot werd, zodat hij verzekerd was dat het land gedurende deze continentale conflicten neutraal bleef.¹⁴¹ In Europa zou vervolgens een grondige herordening plaatsvinden waar een groot Duits rijk uit zou voortkomen.¹⁴²

Fase twee zou aanvangen nadat de macht van het Derde Rijk op het continent geconsolideerd zou zijn, waar nu een Germaanse elite de dienst zou uitmaken.¹⁴³ In deze tijd zouden ‘*external operations in the direction of the Mediterranean and the Middle East*’ uitgevoerd worden.¹⁴⁴ Duitsland had aan het einde van de fase een ‘*Weltmachtstellung*’ verkregen en zou deze status waarmaken ‘*mit Kolonialbesitz in Afrika*’.¹⁴⁵ Ook zou aan de gehele Afrikaanse westkust en in de Atlantische Oceaan marine- en luchtbasissen gebouwd worden.¹⁴⁶ Deze ontwikkelingen waren een voorbereiding op het afsluitende onderdeel van de tweede fase, namelijk de onvermijdelijke strijd van het door Duitsland geleide Europa tegen

¹³⁵ Michaelis, ‘World power status or world dominion?’, 359.

¹³⁶ Robertson, ‘Hitler’s planning for war’, 197; Hildebrand, *Deutsche Aussenpolitik*, 28.

¹³⁷ Hillgruber, ‘England’s place’, 7-12; Hillgruber, *Hitlers Strategie*, 22-24.

¹³⁸ Hauner, ‘Did Hitler want’, 23; Koch, ‘Hitler’s programme’, 286; Hildebrand, *Deutsche Aussenpolitik*, 26.

¹³⁹ *Ibidem*, 26; N. Goda, *Tomorrow the world. Hitler, Northwest Africa, and the path toward America* (College Station, 1998), xv.

¹⁴⁰ Aigner, ‘Hitler’s ultimate aims’, 256; Hildebrand, *Deutsche Aussenpolitik*, 56-57, 62, 26-27; Noakes en Pridham, *Nazism*, 29; Hillgruber, ‘England’s place’, 9-16; Hillgruber, *Hitlers Strategie*, 21-22; Hauner, ‘Did Hitler want’, 21-23.

¹⁴¹ *Ibidem*, 21-22; Hillgruber, ‘England’s place’, 9-11; Hildebrand, *The foreign policy*, 21; Hildebrand, *Deutsche Aussenpolitik*, 24-26.

¹⁴² Hauner, ‘Did Hitler want’, 23.

¹⁴³ *Ibidem*, 24; Hildebrand, *Deutsche Aussenpolitik*, 27; Hillgruber, ‘England’s place’, 11.

¹⁴⁴ Hauner, ‘Did Hitler want’, 24-25.

¹⁴⁵ Hillgruber, *Hitlers Strategie*, 23; Hildebrand, *Deutsche Aussenpolitik*, 27, 57.

¹⁴⁶ Hauner, ‘Did Hitler want’, 25; Hildebrand, *Vom Reich zum Weltreich*, 24-25; Goda, *Tomorrow the world*, xv.

de Verenigde Staten met als doel het verkrijgen van de suprematie over de wereld oftewel ‘*die Weltvorherrschaft*’.¹⁴⁷ Het was wenselijk dat Groot-Brittannië nog altijd in een alliantie met het Derde Rijk verkeerde, maar het land kon gedurende deze periode zich tot een vijand ontwikkelen en zou in dat geval ook bestreden moeten worden.¹⁴⁸

De derde en tevens afsluitende fase zou aanvangen nadat dit globale conflict ‘*mit einem deutschen Sieg*’ afgesloten zou worden.¹⁴⁹ Het was vervolgens voor het raciaal superieure Duitse volk mogelijk om een ‘*deutschen Herrschaft über den Globus*’ te realiseren.¹⁵⁰ Volgens deze utopische visie van de *Führer* zou het Germaanse Arische ras de dienst uitmaken en dit zou een zekerheid voor de toekomst zijn dat het Duitse volk raciaal puur bleef.¹⁵¹

Het was voor Hitler zelf onduidelijk wanneer de tweede, laat staan de derde, fase moest aanvangen. Er was met andere woorden geen duidelijke ‘*time-table*’.¹⁵² De rol die de *Führer* in dit proces voor zichzelf weggelegd zag, was om in het Derde Rijk de ‘*nucleus for the position of world supremacy*’ te creëren.¹⁵³ Hitler verwachtte dat de eerste fase van het *Stufenplan* nog in zijn leven afgerond werd. Duitsland moest in een kort tijdsbestek niet alleen het gehele (West-)Europese continent onderwerpen, maar ook een ideologische vernietigingsoorlog met de Sovjet-Unie uitvechten. De volgende fasen in het *Stufenplan* zouden pas in gang gezet worden door volgende generaties, het was zelfs mogelijk dat dit proces eeuwen zou duren voordat het gewenste doel bereikt was.¹⁵⁴ In het dynamische historische proces voorzag Hitler de ontwikkeling van de wereldgeschiedenis tot een ‘*biologische fixierten Statik einer Utopie*’.¹⁵⁵

Er moet nogmaals benadrukt worden dat dit plan van de *Führer* nergens opgeschreven is. Historici hebben echter getracht de visie van Hitler over de gewenste koers van het buitenlands beleid weer te geven.¹⁵⁶ Dit was niets minder, om van Hillgruber een term te

¹⁴⁷ Goda, *Tomorrow the world*, xviii; Bell, *The origins of the Second World War*, 91; Hildebrand, *The foreign policy*, 21; Hildebrand, *Deutsche Aussenpolitik*, 27.

¹⁴⁸ *Ibidem*, 27; Hildebrand, *The foreign policy*, 21; Hildebrand, *Vom Reich zum Weltreich*, 24-25; Hillgruber, ‘England’s place’, 10-12.

¹⁴⁹ Hildebrand, *Deutsche Aussenpolitik*, 27.

¹⁵⁰ *Ibidem*, 27; Bell, *The origins of the Second World War*, 91-92; Hildebrand, *The foreign policy*, 21-22; Hauner, ‘Did Hitler want’, 25.

¹⁵¹ *Ibidem*, 25; Hildebrand, *The foreign policy*, 21-22; Hildebrand, *Deutsche Aussenpolitik*, 27.

¹⁵² Aigner, ‘Hitler’s ultimate aims’, 257.

¹⁵³ Hildebrand, *The foreign policy*, 21; Bell, *The origins of the Second World War*, 91; Michaelis, ‘World power status or world dominion?’, 350.

¹⁵⁴ *Ibidem*, 350; Aigner, ‘Hitler’s ultimate aims’, 257; Koch, ‘Hitler’s programme’, 257; Hillgruber, ‘England’s place’, 10; Bell, *The origins of the Second World War*, 91.

¹⁵⁵ Hildebrand, *Deutsche Aussenpolitik*, 28; Hildebrand, *The foreign policy*, 22.

¹⁵⁶ Bell, *The origins of the Second World War*, 91.

gebruiken, ‘*Weltblitzkrieg*’.¹⁵⁷ De meest prominente aanhangers van het *Stufenplan* en dus ook de globale interpretatie zijn de Duitse historici Klaus Hildebrand en de in de jaren tachtig overleden Andreas Hillgruber.¹⁵⁸ Ook andere historici hebben dit concept opgepakt en soms is het anders ingevuld, zoals de Amerikaan Gerhard Weinberg gedaan heeft. Hij demonstreerde dit in zijn *Hitler’s Foreign Policy 1933-1939* en gaf ook aan dat zijn visie van het *Stufenplan* ‘*somewhat different*’ was.¹⁵⁹ Dit concept heeft verder ondersteuning gekregen van historici die onderzoek naar Duitse architecturale projecten en het beleid jegens de Britse bezittingen in het Midden Oosten uitgevoerd hebben, die de globale denkwijze van Hitler aantoonde.¹⁶⁰ Het *Stufenplan* was dus de basis voor de globale interpretatie van de ambities van Hitler, wat er op neer kwam dat hij de wereld wilde veroveren.¹⁶¹ Nu dit duidelijk is, wordt het mogelijk te kijken naar de primaire bronnen die deze visie ondersteunen.

De primaire documenten

Indien het buitenlands beleid van het Derde Rijk of de ideeën van Hitler over de wereld ter discussie staan, moet er aandacht aan *Mein Kampf* of zijn ongepubliceerde *Zweites Buch* geschonken worden. In de jaren twintig heeft de toenmalige nog jonge leider van de NSDAP tot het uitkomen van *Mein Kampf* in 1925 nooit expliciete publieke statements van zijn visies over het buitenland gemaakt.¹⁶² Het is wel belangrijk om te vermelden dat de visie van Hitler over de Sovjet-Unie, Groot-Brittannië en Frankrijk al vormgegeven waren voordat het boek in 1924 geschreven werd. Hillgruber en met name Geoffrey Stoakes hebben dit overtuigend aangetoond.¹⁶³ Het ‘programma’ dat Hitler in zijn bestseller geschreven had, kwam overeen met de eerste fase van het *Stufenplan*, waarin onder andere het concept *Lebensraum* uitgelegd werd.¹⁶⁴ Aan het einde van het boek stond de profetische zin dat een staat die de beste raciale elementen van zijn volk wist te bewaren op den duur ‘*ruler of the earth*’ zou worden.¹⁶⁵ Het is niet vreemd dat dit voor globalisten een indicatie was dat Hitler daadwerkelijk globale ambities had.

¹⁵⁷ Hillgruber, *Hitler’s Strategie*, 26.

¹⁵⁸ H. Herwig, ‘Review: Andreas Hillgruber: historian of ‘Grossmachtpolitik’ 1871-1945’, *Central European History* 15:2 (1982), 186-198, alhier 188; Aigner, ‘Hitler’s ultimate aims’, 256.

¹⁵⁹ Weinberg, *Hitler’s foreign policy*, 788, n.3.

¹⁶⁰ Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 160; J. Thies, *Architekt der Weltherrschaft. Die ‘Endziele’ Hitlers* (Düsseldorf, 1976); M. Hauner, *India in Axis strategy: Germany, Japan and Indian nationalist in the Second World War* (Londen, 1981).

¹⁶¹ Hauner, ‘Did Hitler want’, 23.

¹⁶² Noakes en Pridham, *Nazism*, 1-2; G. Stoakes, ‘The evolution of Hitler’s ideas on foreign policy, 1919-1925’, in: P. Stachura, *The shaping of the Nazi state* (New York, 1978), 22-47, alhier 35.

¹⁶³ *Ibidem*, 43-44; Hillgruber, *Hitlers strategie*, 16-17; Noakes en Pridham, *Nazism*, 4-5.

¹⁶⁴ *Ibidem*, 7-8; Shirer, *The rise and fall*, 80-81; Hitler, *Mein Kampf*, 490-509.

¹⁶⁵ *Ibidem*, 252.

Het *Zweites Buch* bevat meer waarde voor de globale interpretatie, omdat in tegenstelling tot *Mein Kampf* de visies van Hitler over het buitenland in dit boek centraal stonden. Hoewel veel werd voortgebouwd op idealen die in zijn eerste boek aan bod kwamen, gaf de *Führer* voor het eerst een duidelijk beeld over de Verenigde Staten.¹⁶⁶ Volgens Hitler was deze staat uit op het verkrijgen van (economische) hegemonie over de wereld.¹⁶⁷ Alleen een raciale pure Europese staat kon Amerika stoppen, zodoende was het de taak van de nationaalsocialistische beweging ‘to strengthen and prepare our own fatherland to the greatest degree possible for this task.’¹⁶⁸ Daarom was de wenselijkheid van een alliantie met Groot-Brittannië groot, zodat een sterker machtsblok tegenover de Verenigde Staten kwam te staan.¹⁶⁹ In *Mein Kampf* was dit laatste onderdeel al aan bod gekomen, waarin Hitler vermeldde dat Engeland de vrije hand van Duitsland in Oost-Europa zou toestaan zolang het land geen bedreiging voor de Britse belangen zou zijn.¹⁷⁰ Het was van belang dat de Duitse staat afzag van koloniale eisen en een sterke vloot, want *Lebensraum* lag in het oosten.¹⁷¹

Voor globalisten gaf een samenspel van *Mein Kampf* en het *Zweites Buch* duidelijk aan dat Hitler in de jaren twintig al globale ambities koesterde.¹⁷² In de strategie van de *Führer* had Engeland een cruciale positie, wat overeen kwam met het door hem gevoerde beleid in de jaren dertig. Hitler wilde niets liever dan een bondgenootschap met dit land realiseren, wat voor hem uiteindelijk jammerlijk mislukte.¹⁷³ Voor globalisten was duidelijk dat Groot-Brittannië in het geval van een alliantie met het Derde Rijk in de toekomst alleen een vazal zou worden.¹⁷⁴ Mocht dit land geen genoegen nemen met deze rol of zelfs als vijand optreden dan was dit in de strategie van Hitler, hoewel onwenselijk, geen probleem, want in het *Zweites Buch* stond immers dat ‘political marriages always succumb sooner or later to divorce’.¹⁷⁵

Een andere belangrijke onderbouwing van de globale interpretatie waren de geschriften van Hermann Rauschning en met name de *Gespräche mit Hitler*.¹⁷⁶ Alhoewel de

¹⁶⁶ G. Weinberg, *Hitler's second book. The unpublished sequel to Mein Kampf by Adolf Hitler*, tr. K. Smith (New York, 2006), 99-118.

¹⁶⁷ *Ibidem*, 113.

¹⁶⁸ *Ibidem*, 115-116.

¹⁶⁹ *Ibidem*, 172.

¹⁷⁰ Hitler, *Mein Kampf*, 485-486, 508.

¹⁷¹ *Ibidem*, 119; Weinberg, *Hitler's second book*, 164-165.

¹⁷² Michaelis, ‘World power status or world dominion?’, 347; Noakes en Pridham, *Nazism*, 9-10.

¹⁷³ *Ibidem*, Noakes en Pridham, *Nazism*, 59-79; Weinberg, *Hitler's foreign policy*, 300-394; Michalka, ‘From the Anti-Comintern Pact’, 270-271; Michalka, *Ribbentrop*, 122-138; Hildebrand, 39-52; Hillgruber, ‘England’s place’, 13-16.

¹⁷⁴ *Ibidem*, 9-14; Hauner, ‘Did Hitler want’, 25; Hillgruber, ‘England’s place’, 9-14.

¹⁷⁵ Weinberg, *Hitler's second book*, 165.

¹⁷⁶ H. Rauschning, *Gespräche mit Hitler* (New York, 1940).

betrouwbaarheid betwijfeld wordt, is vastgesteld dat deze voormalige nazi een aantal keer de *Führer* in privé sfeer ontmoet had.¹⁷⁷ Rauschning stelde dat Hitler in de begin jaren dertig zijn ideeën over het buitenland kenbaar had gemaakt. Zo zou Latijns-Amerika op den duur gedomineerd worden door het Derde Rijk en in Brazilië zelfs een nieuw Duitsland ontstaan.¹⁷⁸ Vaak was Hitler echter schimmig over de details en in de nationaalsocialistische beleidsvoering ten opzichte van Latijns-Amerika bleek dat het boek van Rauschning er helemaal naast zat.¹⁷⁹ Het belangrijke voor de globale interpretatie was dat Hitler zijn globale ambities kenbaar gemaakt had. Daarbij gaf Rauschning aan dat het nationaalsocialisme een ‘*inherent inability to restrain its expansionist urge*’ had.¹⁸⁰ Dit betekende dat Hitler niet alleen uit was op dominantie van Europa, want zijn ongeduld met Europese problemen ‘*could only be understood against the background of his greater plans, for which his European policy was to provide the power basis*’.¹⁸¹ Rauschning benadrukte echter dat hij alles stap voor stap zou doen en juist deze laatste elementen laten gelijkenissen zien met het *Stufenplan*.¹⁸²

Voor globalisten kwam de globale dimensie van het nationaalsocialistische beleid al naar voren in het partijprogramma van de NSDAP. Het derde punt had namelijk betrekking op Duitsland en koloniale bezittingen.¹⁸³ In *Mein Kampf* had Hitler duidelijk aangegeven dat hij koloniën niet van belang vond. Sterker nog, de Duitse koloniale eisen moesten verlaten worden om een alliantie met Groot-Brittannië mogelijk te maken. Rauschning gaf daarentegen aan dat Hitler in de toekomst wel een Duits koloniaal rijk zag ontstaan.¹⁸⁴ Hildebrand heeft over het koloniaalbeleid van het Derde Rijk zijn doctorale dissertatie geschreven.¹⁸⁵ Hij liet duidelijk zien dat Hitler in tegenstelling tot veel partijgenoten, zoals Hjalmar Schacht, geen interesse had in het verkrijgen van koloniën.¹⁸⁶ Gedurende het Verdrag van München wilde de NSDAP koloniale eisen stellen, maar de *Führer* was alleen uit om zijn continentale doelen te bereiken.¹⁸⁷ In deze lijn stelde Norman Rich dat overzeese koloniën voor Hitler diende als een ‘*diplomatic and propagandistic weapon*’.¹⁸⁸ In feite kwam dit overeen met datgene wat gepropageerd werd in *Mein Kampf*, want de koloniën zijn altijd door

¹⁷⁷ Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 159 n.5; 182-183.

¹⁷⁸ Michaelis, ‘World power status or world dominion?’, 332.

¹⁷⁹ Weinberg, *Hitler’s foreign policy*, 20, 124-125, 479-483.

¹⁸⁰ Michaelis, ‘World power status or world dominion?’, 332.

¹⁸¹ *Ibidem*, 333.

¹⁸² *Ibidem*, 334.

¹⁸³ Hildebrand, *Vom Reich zum Weltreich*, 43-56.

¹⁸⁴ Michaelis, ‘World power status or world dominion?’, 335.

¹⁸⁵ K. Hildebrand, *Vom Reich zum Weltreich. Hitler, NSDAP und koloniale Frage 1919-1945* (München, 1969).

¹⁸⁶ Hildebrand, *Foreign policy*, 15-18; Weinberg, *Hitler’s foreign policy*, 215-219; Hildebrand, *Vom Reich zum Weltreich*, 70-123.

¹⁸⁷ *Ibidem*, 564-581.

¹⁸⁸ Rich, *Hitler’s war aims*, 7.

de *Führer* als troef gebruikt in onderhandelingen met Engeland.¹⁸⁹ In deze context moet bijvoorbeeld het interview tussen de president van de *United Press* met Hitler in november 1935 gezien worden. Hierin claimde de *Führer* dat Duitsland nooit zou afzien van zijn koloniale eisen.¹⁹⁰

Binnen de globale interpretatie paste de desinteresse van Hitler in overzeese koloniale bezittingen precies in het *Stufenplan*. Voor de *Führer* was de eerste fase het allerbelangrijkste en dit wilde hij voor het einde van zijn leven afronden.¹⁹¹ Het bereiken van koloniale bezittingen kwam pas aan bod in de tweede fase van het *Stufenplan* en de manier waarop dit gerealiseerd moest worden was een vraag voor later.¹⁹² Desinteresse om koloniale bezittingen te verkrijgen, wil echter niet zeggen dat Hitler geen beeld had hoe een toekomstig imperium eruit zou moeten zien. Voor de *Führer* waren de oude Duitse koloniën uit de periode van het keizerrijk van Wilhelm II en zelfs geheel Centraal Afrika voorbestemd om door het Derde Rijk bezet te worden.¹⁹³ Daarbij moet niet vergeten worden dat overal aan de westkust van het Afrikaanse continent en in de Atlantische Oceaan basissen voor de *Kriegsmarine* en de *Luftwaffe* zouden ontstaan. Het beleid dat door Hitler in de jaren dertig gevoerd werd, stond dus niet in een contrast met het bestaan van een *Stufenplan*. Het was eerder een bevestiging ervan, want de continentale fase was het primaire belang voor de *Führer* en alles wat hij deed was hierop gericht.

Om te bewijzen dat Hitler daadwerkelijk een *Stufenplan* had, brengen globalisten naar voren dat hij op 17 januari 1939 de *Kriegsmarine* bevel gaf om een enorme slagvloot te creëren, die rond 1944 en op zijn laatst in 1946 afgerond moest zijn.¹⁹⁴ Hiermee werd bedoeld op het befaamde *Z-Plan*, waar de *Z* verwees naar het woord ‘*Ziel*’.¹⁹⁵ Dit woord vertaald in het Nederlands tot ‘doelwit’. Historici zijn niet in overeenstemming wat de specifieke uitbreiding qua schepen was, maar het waren op zijn minst vier vliegdekschepen, tien slagschepen, waarvan zes met een H-klasse, vier vestzakslagschepen, drie slagkruisers, acht zware kruisers, vierenveertig lichte kruisers, zesentachtig torpedojagers, negentig torpedoboten en

¹⁸⁹ Hillgruber, ‘England’s place’, 13; Hildebrand, *Deutsche Aussenpolitik*, 60.

¹⁹⁰ Weinberg, *Hitler’s foreign policy*, 217.

¹⁹¹ Hildebrand, *Foreign policy*, 21; Bell, *The origins of the Second World War*, 91.

¹⁹² Hildebrand, *Deutsche Aussenpolitik*, 60; K. Jarausch, ‘From Second to Third Reich: the problem of continuity in German foreign policy’, *Central European History* 12:1 (1979), 68-82, alhier 76.

¹⁹³ *Ibidem*, 76; G. Weinberg, *Visions of Victory. The hopes of eight World War II leaders* (New York, 2005), 14-15; K. Hildebrand, ‘Hitler’s war aims’, *The Journal of Modern History* 48:3 (1976), 522-530, alhier 527.

¹⁹⁴ Hillgruber, *Hitler’s Strategie*, 35-37; Hillgruber, ‘England’s place’, 15; Weinberg, *Hitler’s foreign policy*, 676; Noakes en Pridham, *Nazism*, 221; Goda, *Tomorrow the world*, xx; Michaelis, ‘World power status or world dominion?’, 355; Hauner, ‘Did Hitler want’, 27.

¹⁹⁵ *Ibidem*, 27.

tweehonderdenneveertig U-Boten.¹⁹⁶ Dit was een ambitieus programma, dat tevens in strijd was met het *Anglo-German Naval Agreement* uit 1935.¹⁹⁷ Hier was afgesproken dat de *Kriegsmarine* niet groter dan vijfendertig procent van de *Royal Navy* mocht zijn en deze quota werd met dit plan flink overtroffen.¹⁹⁸ De H-klasse van deze toekomstige zes slagschepen was uitzonderlijk. De internationaal geaccepteerde limiet van een slagschip was vijfendertigduizend ton en de twee grootste schepen van de *Kriegsmarine*, de *Bismarck* en *Tirpitz*, overtroffen dit al met hun G-klasse van ongeveer tweeënveertigduizend ton. De zes slagschepen met een H-klasse zouden in totaliteit zelfs elk uit ongeveer zesenvijftigduizend ton bestaan. Op 27 januari 1939 vaardigde Hitler een decreet uit om ervoor te zorgen dat de constructie volgens het vastgestelde tijdschema zou ontwikkelen. Hierin stond dat de *Kriegsmarine* ten opzichte van de *Luftwaffe* en de *Wehrmacht* de prioriteit kreeg als het ging om het verkrijgen van grondstoffen.¹⁹⁹

De almachtige positie van Hitler kwam ook op deze vlakte naar voren. Dit bleek uit het decreet van 27 januari 1939 en kwam het beste naar voren in het *Z-Plan*. In de hogere echelons van de *Kriegsmarine*, waaronder de hoogste bevelhebber van de marine admiraal Raeder, bestond het verlangen dat de vloot zo snel mogelijk met U-boten, kruisers en *Panzerschiffe*, welke bekend stonden als ‘*pocket battleships*’, uitgebreid zou worden.²⁰⁰ Volgens de leiding van de *Kriegsmarine* waren dit de beste offensieve wapens in het geval van een oorlog tegen Groot-Britannië. Zo kon ook een handelsoorlog gevoerd worden, waardoor Engeland geïsoleerd zou raken.²⁰¹ Hitler geloofde daarentegen in een ‘*Entscheidungsschlacht*’ oftewel de beslissende invloed van zeeslagen van vloot tegen vloot.²⁰² Hierdoor benadrukte de *Führer* dat in de ontwikkeling van de Duitse vloot de slagschepen de prioriteit kregen. In het *Z-Plan* was de invloed van Hitler duidelijk aanwezig, omdat de schepen met een H-klasse de grootste in de wereld zouden zijn. Deze moesten als eerste gebouwd worden, de rest van de nieuwe vloot zou daarna pas volgen.²⁰³ Hitler deelde hier met andere woorden de lakens uit.

¹⁹⁶ Hillgruber, *Hitlers Strategie*, 37, n.40; Michaelis, ‘World power status or world dominion?’, 354-355; Hillgruber, ‘England’s place’, 15; Hauner, ‘Did Hitler want’, 27; Robertson, ‘Hitler’s planning for war’, 211; Goda, *Tomorrow the world*, xx.

¹⁹⁷ *Ibidem*, xx; Noakes en Pridham, *Nazism*, 56-59; Weinberg, *Hitler’s foreign policy*, 165-170.

¹⁹⁸ *Ibidem*, 168; Goda, *Tomorrow the world*, xx.

¹⁹⁹ Weinberg, *Hitler’s foreign policy*, 676; Hauner, ‘Did Hitler want’, 27; Hillgruber, *Hitlers Strategie*, 35; Noakes en Pridham, *Nazism*, 121.

²⁰⁰ *Ibidem*, 120.

Deze ‘vestzakslagschepen’ stonden zo bekend vanwege hun kleine afmetingen en grote vuurkracht.

²⁰¹ Hillgruber, *Hitlers Strategie*, 35.

²⁰² Goda, *Tomorrow the world*, xx.

²⁰³ Goda, *Tomorrow the world*, xxi; Weinberg, *Hitler’s foreign policy*, 676.

Toch moet gesteld worden dat hij bij zijn aantreden als leider van Duitsland bijna geen aandacht aan de *Kriegsmarine* schonk. Dit was in overeenstemming met het *Stufenplan*, omdat hij toen alleen continentale ambities koesterde en de marine geen toegevoegde waarde in deze idealen had.²⁰⁴ Het jaartal 1937 was een keerpunt. Voor het eerst moest de *Führer* erkennen dat er een grote kans bestond dat Groot-Brittannië eerder een vijand dan een bondgenoot zou worden.²⁰⁵ Deze toon was te herkennen in het Hossbach Memorandum.²⁰⁶ Hoewel Hitler bleef hopen dat Engeland alsnog een ommekeer zou maken en in een alliantie met het Derde Rijk zou treden, kon hij hier niet op wachten of vanuit gaan.²⁰⁷ Dit maakte hem bewust van de kwetsbaarheid op de oceaan, daarom kreeg de *Kriegsmarine* de opdracht om op korte termijn zo maximaal mogelijk te worden uitgebreid. Het *Z-Plan* was hier het uitvloeisel van. De *Führer* voorzag dat dit plan een politiek conflict met Engeland kon veroorzaken, daarom moest ‘bis zur Fertigstellung dieser grossen Flotte im Jahre 1946 unter allen Umständen jedes Risiko eines Krieges gegen Grossbritannien zu vermeiden sei’.²⁰⁸

De globale interpretatie bij het *Z-Plan* werd het beste verwoord door Hillgruber, want volgens hem paste dit programma in de ‘grosse politische strategische Planung Hitlers’.²⁰⁹ Hier werd de basis gelegd voor een uitbouw van de ‘*Weltmachtstellung*’, die na de voltooiing van de continentale fase van het *Stufenplan* gestart zou worden. Niet alleen kon met deze vloot toekomstige koloniën en de autarkie van het Duitse Rijk op het Europese continent beschermd worden, tevens werd een vrije toegang tot de oceaan verzekerd.²¹⁰ Deze vloot maakte het daarbij mogelijk om de marine van de Verenigde Staten en indien noodzakelijk ook die van Groot-Brittannië te verslaan.²¹¹ Deze visie heeft ondersteuning gekregen van de Duitse historicus Jost Dülffer, die onderzoek naar de *Kriegsmarine* gedaan heeft.²¹² Volgens de visie van globalisten was de *Ziel* van het *Z-Plan* de tweede fase van het *Stufenplan*. Gezien dat dit programma op zijn vroegst in 1944 afgerond zou zijn, gaf aan dat Hitler in 1939 (nog) niet bezig was met een oorlog tegen het Westen. Tevens zou de *Kriegsmarine* pas massaal ingezet worden na het verkrijgen van de ‘*Weltmachtstellung*’.

²⁰⁴ Hauner, ‘Did Hitler want’, 27. noakes71-79;

²⁰⁵ Robertson, ‘Hitler’s planning for war’, 197; Hildebrand, *Deutsche Aussenpolitik*, 55-57; Hildebrand, *The foreign policy*, 51-52; Noakes en Pridham, *Nazism*, 71-79.

²⁰⁶ *Ibidem*, 71-79; Hauner, ‘Did Hitler want’, 26-27.

²⁰⁷ *Ibidem*, 27; Hildebrand, *Deutsche Aussenpolitik*, 58.

²⁰⁸ Hillgruber, *Hitlers Strategie*, 35.

²⁰⁹ *Ibidem*, 36.

²¹⁰ *Ibidem*, 36-37, N.41.

²¹¹ *Ibidem*, 37; Goda, *Tomorrow the world*, x; , Hauner, ‘Did Hitler want’, 27; Hillgruber, ‘England’s place’, 16; Noakes en Pridham, *Nazism*, 120.

²¹² J. Dülffer, *Weimar, Hitler und die Marine. Reichspolitik und Flottenbau 1920-1939* (Düsseldorf, 1973).

Hitler als globalist?

De globale interpretatie gaat er in zijn geheel vanuit dat Hitler met een *Stufenplan* naar een wereldkaart keek en ook al bepaald had hoe de toekomst voor het Derde Rijk eruit zou gaan zien. Deze is tot op heden niet gevonden, vandaar dat deze interpretatie niet definitief kan claimen dat Hitler erop uit was de wereld te veroveren. Wel is zeker dat de *Führer* een ‘*Weltmachtstellung*’ voor het Derde Rijk wilde bereiken, dit stond immers al in *Mein Kampf*.²¹³ Hillgruber gaf aan dat de ontwikkeling van de *Kriegsmarine* uiteindelijk een zekerheid zou moeten zijn om koloniën te verkrijgen en te beschermen.²¹⁴ Het lijkt waarschijnlijk dat het de intentie was om het vraagstuk van koloniale bezittingen pas na afronding van het *Z-Plan* op te lossen.

In het *Zweites Buch* stelde Hitler dat er in de toekomst een oorlog met de VS zou ontstaan. Globalisten zagen het *Z-Plan* als ondersteuning van deze voorspelling. Wordt er echter meer aandacht besteed aan het beeld van de *Führer* over deze staat dan wordt dit betwijfeld. In begin jaren twintig refereerde Hitler in zijn speeches nauwelijks aan de VS en ook zijn uitspraken over deze staat in het *Zweites Buch* zijn in context van die tijd te plaatsen.²¹⁵ Toen werd over het algemeen een lange termijn dreiging van Amerika voor Duitsland gezien.²¹⁶ Daarbij was het beeld van Hitler over de VS niet constant.²¹⁷ In de jaren twintig zag hij het nog als een sterke natie, waar een pure raciale elite de dienst uitmaakte. Dit was in scherp contrast met de jaren dertig toen hij de staat als een ‘*weak country*’ met een ‘*mongrol society*’ zag.²¹⁸ De *Führer* was gedurende zijn machtsbewind niet geïnteresseerd in de Verenigde Staten, waardoor het onwaarschijnlijk lijkt dat het *Z-Plan* hierop gericht was.²¹⁹

Toch is de uitbreiding van de marine het beste bewijs dat er wel degelijk globale dimensies bij Hitler bestonden. Het beginpunt van het *Z-Plan* valt te traceren uit de geforceerde omwenteling die Hitler moest maken nadat de door hem zo gewenste alliantie met Groot-Brittannië onbereikbaar was. Toch lijkt de enorme omvang te impliceren dat de Duitse belangen hiermee over de hele wereld beschermd moesten worden. Tevens zou in een oorlog de *Royal Navy* verslagen kunnen worden. Het zou zelfs mogelijk zijn om met deze vloot koloniale bezittingen af te dwingen. Dan zou de continue expansionistische dynamiek,

²¹³ Hitler, *Mein Kampf*, 500.

²¹⁴ Hillgruber, *Hitlers Strategie*, 37, n.41.

²¹⁵ Weinberg, *Hitler's foreign policy*, 20; Kershaw, *The Nazi Dictatorship*, 182.

²¹⁶ Aigner, ‘Hitler's ultimate aims’, 260-261.

²¹⁷ Weinberg, *Hitler's foreign policy*, 20.

²¹⁸ *Ibidem*, 20.

²¹⁹ *Ibidem*, 20; 215-216; 676.

die Rauschning in het nationaalsocialisme zag, waargemaakt kunnen worden.²²⁰

Dit kan echter niet bevestigd worden omdat er geen eenduidig bewijs voor is. Het belangrijkste punt van de globale interpretatie is dat Hitler alles in fases wilde doen en dat had al betrekking op het continent. Het bewijzen van een globale interpretatie is echter moeilijk al dan niet onmogelijk zonder het verschijnen van een daadwerkelijk *Stufenplan*. De vraag komt echter opzetten waaruit de interpretatie van continentalisten bestond en ook hoe zij zijn omgegaan met de globale interpretatie. Hier gaat het volgende hoofdstuk over.

²²⁰ Michaelis, 'World power status or world dominion?', 332,

Hoofdstuk 3- Hitler en de continentalisten

Waar in het vorige hoofdstuk de globale visie aan bod is gekomen, zal ik nu aandacht schenken aan de concurrerende interpretatie. Als eerste zullen de ambities van Hitler volgens de zogenaamde continentalisten weergegeven worden. Vervolgens gaat mijn aandacht uit naar belangrijke primaire bronnen die deze interpretatie ondersteunen. Ook zal centraal komen te staan hoe continentalisten de argumentatie van globalisten verwerpen.

De continentale interpretatie is in de jaren vijftig ontstaan en was dus de orthodoxe visie.²²¹ Ik heb er daarentegen voor gekozen om deze interpretatie in het laatste hoofdstuk aan bod te laten komen, om het mogelijk te maken de verschillen tussen de continentale en globale visie te laten zien. Hierbij komt centraal te staan hoe argumenten van globalisten verworpen zijn door continentalisten.

Het Europese continent

Hoewel in de jaren vijftig werd aangenomen dat de oorlogsdoelen van Hitler beperkt waren tot Europa, was dit echter niet de geboorte van de continentale interpretatie.²²² In feite kan de aanvang van deze visie getraceerd worden in de historiografische discussie die plaatsvond tussen de Britse historici Alan Taylor en Hugh Trevor-Roper. Waar de eerste Hitler presenteerde als een normale Duitse politieke leider en een genadeloze opportunist, ging de andere ervan uit dat de *Führer* een uitgestippeld ideologisch programma najoeg.²²³ Het lijkt op de controverse tussen de functionalistische en intentionalistische discussie, maar dit is niet correct.²²⁴ Gezien het onderwerp van deze scriptie voldoet het om aan te geven dat Trevor-Roper al in de jaren vijftig aangaf dat Hitler continentale ambities had en voor het eerst deze in het geheel op papier zette.²²⁵ Dit heeft gehoor gevonden bij andere historici, zoals bijvoorbeeld de Duitse historicus Eberhard Jäckel, die deze visie uitgebouwd hebben tot de interpretatie die in dit hoofdstuk centraal staat.

Zoals al eerder gemeld, twijfelden continentalisten niet dat de *Führer* met Duitsland een status als 'Weltmacht' wilde bereiken.²²⁶ Basaal gezien had de continentale interpretatie veel gelijkenissen met de eerste fase van het *Stufenplan*. In hoeverre dit klopte verschilde per historicus, maar de continentalisten gingen ervan uit dat de ambities van Hitler uitsluitend

²²¹ Carr, *The Hitler image*, 470.

²²² *Ibidem*, 470.

²²³ A. Taylor, *The origins of the Second World War* (Londen, 1991), 24-27; Carr, *The Hitler image*, 469; Aigner, 'Hitler's ultimate aims', 255.

²²⁴ E.M. Robertson, *The origins of the Second World War: historical interpretations* (Londen, 1971).

²²⁵ Trevor-Roper, 'Hitlers Kriegziele', *Vierteljahrhefte für Zeitgeschichte* 8:2 (1960), 121-133.

²²⁶ Aigner, 'Hitler's ultimate aims', 251, 255-256.

‘europazentrisch’ van aard waren.²²⁷ Met andere woorden de globale dimensie van het *Stufenplan* ontbrak hier. Alhoewel de globale interpretatie wel degelijk aandacht voor de ideologische *Weltanschauung* van Hitler had, was de nadruk van continentalisten hierop veel groter.²²⁸ Deze invloed bepaalde zowel de beleidsvoering van de *Führer* als het belangrijkste doel dat hij voor ogen had. En dat was het voeren van ‘*Eroberungskrieg*’ tegen de communistische Sovjet-Unie met als doel *Lebensraum* voor het Duitse volk te veroveren.²²⁹

Volgens continentalisten was Hitler ervan overtuigd dat Duitsland een ontwikkeling moest doormaken voordat dit plaats kon vinden. De NSDAP moest eerst aan de macht komen, waarna de kracht en glorie van de Duitse staat gerestaureerd zou worden.²³⁰ Dit werd getracht door uit de Volkerenbond te treden en de militaire strijdkrachten weer op te bouwen.²³¹ Volgens Trevor-Roper was Hitler niet geïnteresseerd in West-Europa en zou hij deze landen met rust laten. Alleen als Frankrijk een probleem zou vormen werd dit land met een oorlog onschadelijk gemaakt.²³² Hitler wilde echter alleen van het Westen de vrije hand krijgen om zijn doelen in Oost-Europa te bereiken. Het Duitse beleid zou er geheel op gericht zijn om ‘*den Danseinszweck des Nationalsozialismus wahrzumachen – die Eroberung des Ostraums*’.²³³ Andere continentalisten stonden hier wat anders in. Hun visie was dat Hitler eerst een bondgenootschap met Groot-Brittannië en Italië zou afsluiten, om vervolgens Frankrijk, dat het centrum van de het Oost-Europese alliantiesysteem was, met een oorlog klein te krijgen.²³⁴ Daarna was het mogelijk om een ‘*Lebensraumkrieg*’ tegen de Sovjet-Unie te voeren.²³⁵

Na afloop van deze oorlog, waar het nationaalsocialisme met ‘*stand oder fiel*’, zou een continentaal Euraziatisch Germaans rijk ontstaan. Dit werd door Hitler omschreven als het ‘*Tausendjähriges Reich*’.²³⁶ De strijd tussen de Sovjet-Unie en het Derde Rijk zou met andere woorden een ideologische en raciale vernietigingsstrijd worden, waarin de Duitsers in een minderheid zouden zijn. Het Slavische ras en de joodse bolsjewieken zouden echter het onderspit delven en vernietigd worden, omdat het nationaalsocialisme als ideologie en het

²²⁷ Jäckel, *Hitlers Weltanschauung*, 52.

²²⁸ Carr, *Arms, autarky and aggression*, 14.

²²⁹ Jäckel, *Hitlers Weltanschauung*, 37.

²³⁰ Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 186.

²³¹ Weinberg, *Hitler's Second Book*, 93; Carr, *Arms, autarky and aggression*, 28-29.

²³² Trevor-Roper, ‘Hitlers Kriegziele’, *Vierteljahrhefte für Zeitgeschichte* 8:2 (1960), 121-133, alhier 126-127, 133; Trevor-Roper, ‘Hitler's war aims’, 242-244, 249-250; 249-250; Michaelis, ‘World power status or world dominion’, 340-341.

²³³ Trevor-Roper, ‘Hitler Kriegziele’, 133.

²³⁴ *Ibidem*, 127; Carr, *Arms, autarky and aggression*, 18; Jäckel, *Hitlers Weltanschauung*, 46-51.

²³⁵ *Ibidem*, 51.

²³⁶ Trevor-Roper, ‘Hitler Kriegziele’, 126, 129, 131-133; Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 182; Jäckel, *Hitlers Weltanschauung*, 29-58; Carr, *Arms, autarky and Aggression*, 11-15.

Arische ras superieur waren.²³⁷

Dat Hitler alleen maar continentale oftewel territoriale ambities vertoonde betekende ook dat hij een ander beleid wilde gaan voeren.²³⁸ Om een bondgenootschap met Groot-Brittannië mogelijk te maken, zou hij afzien van de opbouw van een oorlogsvloot en koloniale claims.²³⁹ Dankzij het continentale rijk zou het Duitse rijk een autarkie worden, waardoor zelfs commerciële zeehandel niet noodzakelijk was.²⁴⁰ Dit was de les die hij van 1914 geleerd had, want ‘*Weltpolitik, colonial rivalry and navy combined*’ hadden Engeland vervreemd van Duitsland en dit kon nogmaals gebeuren.²⁴¹ Dit liet zien waar het voor Hitler om draaide, het verkrijgen van *Lebensraum* en daarmee een status als wereldmacht.

De primaire bronnen

Zoals de globalist Hillgruber aangaf ging de continentale interpretatie ervan uit dat de ambities van Adolf Hitler in *Mein Kampf* en het *Zweites Buch* verwoord waren.²⁴² Dit lijkt een gegronde bewering, als claims van continentalisten aan bod komen. Zo stelde Trevor-Roper dat het programma van Hitler ‘*had been stated, as clearly as possible, in 1924, in Mein Kampf*’.²⁴³ Ook Jäckel baseerde in zijn studie naar de *Weltanschauung* van de *Führer* het gehele ‘*aussenpolitische Konzept*’ van de Duitse leider op beide boeken die hij in de jaren twintig geschreven had.²⁴⁴ In deze interpretatie werd het *Zweites Buch* gezien als een voortzetting van *Mein Kampf*, waar bepaalde concepten, zoals de noodzaak van een Anglo-Germaans bondgenootschap, nogmaals beargumenteerd werden.²⁴⁵ Toch is vaak benadrukt dat met name *Mein Kampf* een verduidelijking van de ideeën van Hitler was, die hij al aan het begin van de jaren twintig ontwikkeld had.²⁴⁶ Dit wil niet zeggen dat het boek ook een daadwerkelijk tijdschema bevatte. Het was eerder de manier waarop Hitler tegen de wereld aankeek. *Mein Kampf* was daarom meer een gids dan een ‘*blueprint*’ van een programma.²⁴⁷

²³⁷ Trevor-Roper, ‘Hitler was aims’, 247; Michaelis, ‘World power status or world dominion’, 341; Carr, *Arms, autarky and aggression*, 10-15.

²³⁸ *Ibidem*, 16-17.

²³⁹ Hitler, *Mein Kampf*, 119; Trevor-Roper, ‘Hitler war aims’, 238-239; Trevor-Roper, ‘Hitler Kriegziele’, 123-125; Michaelis, ‘World power status or world dominion’, 342.

²⁴⁰ Jäckel, *Hitlers Weltanschauung*, 38-43; Carr, *Arms, autarky and aggression*, 9-10, 16-17.

²⁴¹ *Ibidem*, 18.

²⁴² Hillgruber, ‘England’s place’, 6.

²⁴³ H. Trevor-Roper, ‘A.J.P. Taylor, ‘Hitler and the War’, in E.M. Robertson, *The origins of the Second World War: historical interpretations* (Londen, 1971), 83-99, ahier 90; Trevor Roper, ‘Hitler’s war aims’, 238-240.

²⁴⁴ Jäckel, *Hitlers Weltanschauung*, 29-57.

²⁴⁵ Trevor-Roper, ‘Hitler’s war aims’, 249.

²⁴⁶ Stachura, ‘Introduction’, 11-12; Stoakes, ‘The evolution of Hitler’s ideas’, 39-44; Jäckel, *Hitlers Weltanschauung*, 30-37, 57; Carr, *Arms, autarky and aggression*, 3, 17-18.

²⁴⁷ *Ibidem*, 3; H.W. Koch, ‘Hitler and the origins of the Second World War: second thoughts on the status of some of the documents’, *The Historical Journal* 11:1 (1968), 125-143, ahier 131-132.

Dit bleek bijvoorbeeld uit het beleid dat Hitler voerde in de jaren dertig als leider van het Derde Rijk. Niet alleen was dit in bepaalde situaties opportunistisch van aard, vaak kwam het ook niet overeen met datgene wat hij in zijn boek uit 1924 beschreven had.²⁴⁸ *Mein Kampf* was met andere woorden bruikbaar om de leidende principes van de *Führer* te begrijpen en specifiek zijn visie over de noodzaak om *Lebensraum* te verkrijgen, want juist dit was het levensdoel van Hitler.²⁴⁹

In *Mein Kampf* had één hoofdstuk in zijn geheel betrekking op het buitenlands beleid dat volgens Hitler gevolgd moest worden.²⁵⁰ De belangrijkste conclusies waren dat in de toekomst een ‘*Eastern policy*’ gevoerd moest worden om nieuw territorium voor het Duitse volk te verkrijgen. In het gehele hoofdstuk stond centraal dat *Lebensraum* in Oost-Europa te vinden was en met name in het grondgebied van de Sovjet-Unie. Alhoewel dit voor Trevor-Roper minder belangrijk was, stond er duidelijk in vermeld dat Frankrijk vernietigd moest worden om vervolgens de hegemonie over het Europese continent te kunnen veroveren.²⁵¹ Daarom was het van groot belang om allianties met Italië, dat volgens Hitler alleen op Afrika gericht was, en Engeland te krijgen.²⁵² Niet alleen kon Frankrijk dan makkelijk verslagen worden, tevens was het zo mogelijk dat Duitsland in de toekomst de vrije hand kreeg in Oost-Europa. Dit zou gerealiseerd kunnen worden door af te zien van koloniale eisen en een uitbreiding van de marine. Tevens maakte dit het mogelijk om zich met de gehele Duitse staat te focussen op het verkrijgen van *Lebensraum* en een machtig continentaal rijk in Europa te creëren.²⁵³ Dit kon alleen maar gerealiseerd worden met het zwaard. Het verlangde land kon alleen met een oorlog tegen de joodse Sovjet-Unie veroverd worden.²⁵⁴

Voor continentalisten was het *Zweites Buch* in tegenstelling tot de globale interpretatie van ondergeschikt belang. Hier werd in feite alleen op een uitgebreide wijze herhaald wat in *Mein Kampf* stond.²⁵⁵ Opnieuw werd bijvoorbeeld benadrukt dat *Lebensraum* alleen met oorlog verkregen kon worden, want ‘*the sword must stand before the plow, and an army before the economy*’.²⁵⁶ Met de verovering van nieuw land was het daarbij verzekerd dat alle

²⁴⁸ Koch, ‘Hitler and the origins’, 129; Carr, *Arms, autarky and aggression*, 4; Koch, ‘Hitler’s programme’, 321.

²⁴⁹ Trevor-Roper, ‘Hitler Kriegziele’, 133.

²⁵⁰ Jäckel, *Hitlers Weltanschauung*, 43-44; Koch, ‘Hitler and the origins’, 127; Hitler, *Mein Kampf*, 490-508.

²⁵¹ *Ibidem*, 508-509; Jäckel, *Hitlers Weltanschauung*, 43-44.

²⁵² *Ibidem*, 46, 49; Weinberg, *Hitler’s Second Book*, 159; Hitler, *Mein Kampf*, 507-508.

²⁵³ *Ibidem*, 119-120, 499-500; Trevor Roper, ‘Hitler Kriegziele’, 123-124; Aigner, ‘Hitler’s ultimate aims’, 257, 261-262; Carr, *Arms, autarky and aggression*, 9-10.

²⁵⁴ Hitler, *Mein Kampf*, 467, 500, 505; Weinberg, *Visions of Victory*, 12-14; Jäckel, *Hitlers Weltanschauung*, 40-41.

²⁵⁵ *Ibidem*, 48-49.

²⁵⁶ Weinberg, *Hitler’s Second Book*, 101, 108.

verloren mensenlevens in deze oorlog snel vervangen konden worden.²⁵⁷ Belangrijker voor continentalisten was dat Hitler in dit boek uitgebreider trachtte te beargumenteren waarom Engeland niet tegen Duitsland zou zijn als het land uit was op het verkrijgen van continentale hegemonie.²⁵⁸ Uiteindelijk was het *Zweites Buch* voor continentalisten, zoals onder andere Jäckel beargumenteerde, alleen een bevestiging dat ‘*Hitlers aussenpolitisches Konzept*’ in 1928 afgerond was en hier geen veranderingen meer in konden plaatsvinden.²⁵⁹ De continentale interpretatie ging ervan uit dat Hitler al zijn buitenlandse doelen in *Mein Kampf* vastgelegd had. Gedurende de jaren dertig waren dit de leidende principes die zijn beleid en beslissingen bepaalde. Zijn ultieme doel, een oorlog tegen de Sovjet-Unie om *Lebensraum* voor het Duitse volk te veroveren, was hij daarom nooit vergeten.

Net als bij de globale interpretatie was het bondgenootschap met Engeland voor de continentalisten van groot belang. Dit was namelijk een belangrijk onderdeel om de vrije hand in Oost-Europa te krijgen. Het *Anglo-German Naval Agreement* uit 1935 werd binnen de continentale visie gezien als poging om dit doel te bereiken.²⁶⁰ Toen in 1937 de *Führer* echter tot de conclusie kwam dat het zo verlangde bondgenootschap met Engeland niet gerealiseerd kon worden, had dit grote gevolgen voor het restant van zijn beleidsvoering.²⁶¹ Alhoewel Hitler voor Groot-Brittannië de deur altijd open heeft gehouden om een alliantie te krijgen, nam hij in het vervolg wel een anti-Britse houding aan.²⁶² In deze context moet bijvoorbeeld het gesprek met de Zwitserse commissaris Burckhardt uit 1939 gezien worden. Hierin stelde Hitler dat alles wat hij deed tegen Rusland gericht was. Mocht West-Europa geen vrije hand van Duitsland in Oost-Europa toestaan, dan zou hij dit met een oorlog afdwingen.²⁶³ Dit was echter niet de wens van Hitler en hij wist dat deze boodschap doorgespeeld zou worden aan de Westerse grootmachten.²⁶⁴ Volgens continentalisten kon hieruit afgeleid worden dat het verkrijgen van *Lebensraum* het einddoel van de *Führer* was en alles wat hij deed was erop gericht om dit te realiseren. Hitler wilde daarentegen over deze kwestie met het Westen geen oorlog voeren. Hij stond nog altijd open voor allianties of verdragen, en hieruit kon

²⁵⁷ Weinberg, *Hitler's Second Book*, 17.

²⁵⁸ *Ibidem*, 164-165, Jäckel, *Hitlers Weltanschauung*, 49-51.

²⁵⁹ *Ibidem*, 49, 57.

²⁶⁰ Noakes en Pridham, *Nazism*, 58-59; Carr, *Arms, autarky and aggression*, 47-48; Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 171; Weinberg, *Hitler's foreign policy*, 165-170; Jäckel, *Hitlers Weltanschauung*, 54; Aigner, ‘Hitler's ultimate aims’, 262.

²⁶¹ Robertson, ‘Hitler's planning for war’, 197-202.

²⁶² Hildebrand, *Deutsche Aussenpolitik*, 60.

²⁶³ Noakes en Pridham, *Nazism*, 131; Hildebrand, *The foreign policy*, 88; Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 179-180.

²⁶⁴ *Ibidem*, 180; Carr, *Arms, autarky and aggression*, 115-116.

opgemaakt worden dat dit met name op Engeland gericht was.²⁶⁵

De anti-Britse houding van de *Führer* kwam voor het eerst duidelijk naar voren in één van de controversieelste documenten uit het Derde Rijk, het Hossbach Memorandum. Dit was de verslaglegging van een conferentie die op 5 november 1937 tussen Hitler, ministers van oorlog veldmaarschalk Werner von Blomberg, buitenlandse zaken baron Konstantin von Neurath, opperbevelhebbers van de *Kriegsmarine* admiraal Erich Raeder, de *Luftwaffe*, Hermann Göring en de *Wehrmacht*, generaal Werner von Fritsch plaatsvond.²⁶⁶ Het memorandum is voortgekomen uit de aantekeningen en het geheugen van kolonel Friedrich Hossbach.²⁶⁷ Dit was de militaire adjudant van de *Führer* die tevens aanwezig was geweest. Gedurende deze vergadering, die bijeengeroepen was om een conflict over de verdeling van de grondstoffen en arbeidskrachten bij de drie strijdkrachten, greep Hitler de kans om zijn ideeën te presenteren over de diplomatieke situatie in 1937 en zijn visie over de koers die het beleid moest gaan voeren. Hierin benadrukte hij zelfs dat de visie die hij hierin naar voren bracht als zijn politieke testament gezien moest worden.²⁶⁸ Deze uitspraak zou ervoor gezorgd hebben dat kolonel Hossbach aantekeningen zou zijn gaan maken.²⁶⁹

Dit memorandum is van grote betekenis geweest gedurende de vervolging van de nationaalsocialistische en militaire leiders in de Neurenbergprocessen. In dit document kwam duidelijk naar voren dat de leiders in het Derde Rijk wisten dat Hitler vanaf 1937 aanstuurde op een Europese oorlog. Hier stond het document bekend als bewijsstuk PS-386.²⁷⁰ De authenticiteit en betrouwbaarheid is vaak ter discussie komen te staan, maar binnen de continentale interpretatie is de inhoud van groot belang geweest.²⁷¹ Een aantal historici, waaronder Alan Taylor, hebben in het verleden het Hossbach Memorandum afgedaan alsof het geen betekenis had, omdat de *Führer* tweemaal geweigerd had om zijn eigen politieke testament te lezen en ook het onderwerp *Lebensraum* in Oost-Europa niet aan bod kwam.²⁷² Dit was niet het geval bij de globalisten, die het belang van het document alleen zagen dat

²⁶⁵ Carr, *Arms, autarky and aggression*, 115; Hildebrand, *The foreign policy*, 88..

²⁶⁶ Noakes en Pridham, *Nazism*, 72-80; J. Wright en P. Stafford, 'A blueprint for world war? Hitler and the Hossbach Memorandum', *History Today* 38:3 (1988), 11-17, alhier 11-12.

²⁶⁷ Taylor, *The origins*, 21; B. Smith, 'Die Überlieferung der Hossbach-Niederschrift im Lichte neuer Quellen', *Vierteljahrshfte für die Zeitgeschichte* 38:2 (1990), 329-336, alhier 331; Carr, *Arms, autarky and aggression*, 71

²⁶⁸ Noakes en Pridham, *Nazism*, 73.

²⁶⁹ Wright en Stafford, 'A blueprint for world war?', 11-12; Carr, *Arms, autarky and aggression*, 71; Aigner, 'Hitler's ultimate aims', 265.

²⁷⁰ *Ibidem*, 254; Koch, 'Hitler and the origins', 133; Trevor-Roper, 'A.J.P. Taylor, Hitler and the war', 93; Smith, 'Die Überlieferung der Hossbach-Niederschrift', 329-330.

²⁷¹ *Ibidem*, 330-336; Taylor, *The origins War*, 21-22.

²⁷² *Ibidem*, 22; 170-171; Robertson, 'Introduction', 16; Carr, *Arms, autarky aggression*, 72.

Hitler hier voor het eerst Engeland met Frankrijk als ‘*hate inspired antagonist*’ omschreef.²⁷³ Deze landen waren tegen een versterking van een Duitse positie in Europa, maar ook overzees. Hier impliceerden globalisten dat dit als het beginpunt gezien kon worden op de focus van Hitler om zo snel mogelijk de marine te ontwikkelen. Iets wat in het Hossbach Memorandum ook voor het eerst duidelijk naar voren kwam.²⁷⁴ Dit duidde voor globalisten erop dat dit gezien kon worden als voorbereidingen die Hitler aan het treffen was voor de tweede fase van het *Stufenplan*, omdat de continentale fase op kort tijdsbestek voltooid zou worden. Voor 1943 en uiterlijk 1945 moest actie ondernomen worden, want in de wapenwedloop zouden de vijanden van het Derde Rijk daarna de overhand krijgen.²⁷⁵

Voor continentalisten was het probleem dat het Hossbach Memorandum in contrast stond met de passages in *Mein Kampf* waar bijvoorbeeld de vloot werd afgewezen.²⁷⁶ Toch werd dit controversiële document in de continentale interpretatie gebruikt als een bevestiging van hun visie. Voor het eerst werd bevestigd dat Hitler lange termijn plannen had, want een gesprek met topfunctionarissen in het Derde Rijk met een dusdanige concrete visie van Hitler was nog niet voorgekomen.²⁷⁷ Engeland was van een potentiële bondgenoot veranderd in een ‘*hate inspired enemy*’, maar hier zat geen globale dimensie aan verbonden. In de doelen die naar voren kwamen stelde Hitler dat Duitsland op tijd actie moest ondernemen om zijn positie in Europa te versterken. Hierbij was het van groot belang dat genoeg ‘*space*’ veilig gesteld moest worden, zodat het Duitse volk in de toekomst altijd genoeg landbouwgrond had om in zijn noden te voorzien.²⁷⁸ Hoewel *Lebensraum* in Oost-Europa niet genoemd werd, moet volgens continentalisten niet vergeten worden dat dit het ultieme doel voor Hitler was.²⁷⁹ Dit stond duidelijk in *Mein Kampf* en het *Zweites Buch*. Zodoende moest het Hossbach memorandum volgens continentalisten gelezen worden. In dit document kwam nergens naar voren dat de doelen van de *Führer* een globale dimensie hadden. Indien dit wel zo geweest was, dan had hij dit vermeld in zijn politieke testament. Het Hossbach Memorandum liet met andere woorden de ‘*continental*’ ambities zien die de *Führer* had.²⁸⁰

²⁷³ Noakes en Pridham, *Nazism*, 75.

²⁷⁴ *Ibidem*, 79; Michaelis, ‘World power status or world dominion’, 354; Robertson, ‘Hitler’s planning for war’, 208.

²⁷⁵ Carr, *Arms, autarky and aggression*, 72; Noakes en Pridham, *Nazism*, 77-78.

²⁷⁶ Michaelis, ‘World power status or world dominion’, 354-355; Koch, ‘Hitler and the origins’, 132-133.

²⁷⁷ Aigner, ‘Hitler ultimate aims’, 264.

²⁷⁸ Carr, *Arms, autarky and aggression*, 72-73; Noakes en Pridham, *Nazism*, 73-77.

²⁷⁹ Trevor-Roper, ‘Hitler Kriegsziele’, 133.

²⁸⁰ Aigner, ‘Hitler ultimate aims’, 264.

Hitler als continentalist?

In de continentale interpretatie zijn de belangrijkste documenten, *Mein Kampf* en het *Zweites Buch*, uitvoerig aan bod gekomen. In het restant van dit hoofdstuk zal ik aandacht schenken aan de verweren van continentalisten op de globale interpretatie, waarbij met name de onderwerpen die in het vorige hoofdstuk centraal hebben gestaan aan bod zullen komen.

In het vorige hoofdstuk is veel nadruk gelegd op het *Z-Plan* waarin de globale ambitie van Hitler te herkennen was. De grote van de vloot gaf in ieder geval deze implicatie af. Continentalisten benadrukten echter dat er meer nadruk op de context gelegd moest worden, waarin deze plannen zijn ontstaan.²⁸¹ De opdracht, die tot de ontwikkeling van het *Z-Plan* leidde, is gegeven in de tijd van de Weekendcrisis in mei 1938 toen Europa op het randje van de oorlog balanceerde.²⁸² Het gevolg was dat Hitler het ‘*initiative in planning for war against Britain*’.²⁸³ Dit lijkt een belangrijke motivatie te zijn geweest voor de *Führer* om zo snel mogelijk de *Kriegsmarine* uit te breiden, want ook de *Royal Navy* moest in het geval van een oorlog verslagen worden.²⁸⁴ Het *Z-Plan* lijkt hier een uitvloeisel van te zijn geweest.

Het kan inderdaad mogelijk zijn dat Hitler dacht dat een eventuele oorlog met Groot-Brittannië ook ervoor zou zorgen dat de Verenigde Staten tegenover Duitsland kwam te staan.²⁸⁵ Een vloot uit het *Z-Plan* zou de continentale positie van het Derde Rijk kunnen beschermen, maar het lijkt mij niet verkeerd om te concluderen dat het programma, wat op 17 januari 1939 goedgekeurd werd, primair op Groot-Brittannië gericht was. De globalist Weinberg erkende bijvoorbeeld dat dit inderdaad het daadwerkelijke doel van het *Z-Plan* was.²⁸⁶ Dit wordt tevens bevestigd als er gekeken wordt naar de uitvoering van dit programma, waar over het algemeen voortvarend mee begonnen werd. Hoewel dit buiten het onderwerp van deze scriptie valt, moet opgemerkt worden dat na de uitbraak van de Tweede Wereldoorlog het programma direct stil kwam te liggen.²⁸⁷ Indien de Verenigde Staten het daadwerkelijke doel was van het *Z-Plan*, brengt dit de vraag met zich mee waarom dit bouwprogramma tussen 1939 en 1941 niet verder uitgevoerd is.

Dat de vloot uit het *Z-Plan* op zijn vroegst rond 1944 af moest zijn, laat zien dat Hitler in 1939 nog niet bezig was met een oorlog in het Westen. Dit kwam ook al naar voren bij het

²⁸¹ Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 183.

²⁸² Aigner, ‘Hitler ultimate aims’, 259; D. Watt, ‘Hitler’s visit to Rome and the May Weekend Crisis: a study in Hitler’s response to external stimuli’, *Journal of Contemporary History* 9:1 (1974), 23-32, alhier 23-25.

²⁸³ Robertson, ‘Hitler’s planning for war’, 208.

²⁸⁴ Carr, *Arms, autarky and aggression*, 113.

²⁸⁵ Robertson, ‘Hitler’s planning for war’, 201-211.

²⁸⁶ Weinberg, *Hitler’s foreign policy*, 676.

²⁸⁷ Michaelis, ‘World power status or world dominion’, 354-355.

Hossbach Memorandum. Daarbij kan met dit onderdeel ook direct uitgesloten worden dat Hitler in de nabije toekomst koloniën ambieerde of überhaupt in de toekomst voorzag. De beperkte interesse die hij hiervoor toonde en tevens de uitspraken in *Mein Kampf* en het *Zweites Buch* lijken dit te bevestigen. Het is pure speculatie om te concluderen dat de kwestie van koloniale bezittingen pas in de toekomst opgelost zou worden. Het bestaan van een *Stufenplan* lijkt hier eerder mee ontkracht dan bevestigd.

In met name het *Zweites Buch* wordt meermaals gesproken over een strijd tegen de Verenigde Staten die ooit in de toekomst zou plaatsvinden. In het vorige hoofdstuk werd al vermeld dat het rond 1928 normaal was dat Duitsers een Amerikaanse bedreiging zagen.²⁸⁸ Als de Verenigde Staten uiteindelijk in de plaats van de communistische Sovjet-Unie de aartsvijand van Duitsland was geweest, dan zou Hitler zich meer met de beleidsvoering bezig hebben gehouden die gericht was op deze staat. Toch was hij hier niet mee bezig en bleef zijn aandacht beperkt tot het Europese continent.²⁸⁹

Het brengt ons daarentegen bij een ander belangrijk punt van de continentalisten. In het *Zweites Buch* sprak Hitler vaag over een toekomstige strijd, maar tegen het algemene publiek sprak hij vaker over de toekomstige werelddominantie van Duitsland. Dit is echter geen bewijs voor het bestaan van een *Stufenplan* en hier moet voorzichtig mee worden omgegaan.²⁹⁰ In *Mein Kampf* ging Hitler er vanuit dat een volk met de beste raciale elementen ooit de wereld zou beheersen.²⁹¹ Dit lijkt meer op een visionaire oriëntatie in plaats van duidelijke strategische doelen.²⁹² In deze lijn is ook de visie van Rauschning te vinden, omdat de expansionistische dynamiek van het Derde Rijk volgens hem alleen maar kon leiden tot een wereldverovering van Duitsland of juist een complete vernietiging van deze staat. Deze bron wordt vaker onbetrouwbaar geacht, maar zijn visie kaart wel aan wat belangrijk is. Een continue dynamiek is moeilijk verenigbaar met een rationeel lange termijn programma en impliceert eerder *ad hoc* of opportunistische beleidskeuzes. Mocht deze argumentatie aangenomen worden dan is een *Stufenplan* moeilijk te hanteren.

Het bestaan van dit globale karakter lijkt juist zijn houdbaarheid te verliezen. Een politiek testament, zoals het Hossbach Memorandum, laat deze ambitie niet zien. Ook heeft Hitler nooit aan iemand (zover bekend is) laten weten wat zijn idealen en einddoelen waren.

²⁸⁸ Aigner, 'Hitler's ultimate aims', 260-261; Kershaw, *The Nazi dictatorship*, 182.

²⁸⁹ *Ibidem*, 182.

²⁹⁰ Aigner, 'Hitler's ultimate aims', 263.

²⁹¹ Hitler, *Mein Kampf*, 262.

²⁹² Kershaw, *The Nazi Dictatorship*, 185.

Zelfs niet aan zijn rechterhand Göring of naaste medewerkers zoals Himmler of Goebbels.²⁹³

In het geval dat de *Führer* globale ambities koesterde, heeft hij kansen laten liggen om bijvoorbeeld het Britse Rijk te verzwakken. Zo werd door nationalistische bewegingen in India en het Midden Oosten actief naar steun van het Derde Rijk gezocht in hun strijd voor onafhankelijkheid. Hitler had hier echter totaal geen interesse in, terwijl dit juist in die tijd potentiële vijanden zou verzwakken.²⁹⁴ Dit wil nog niet zeggen dat de *Führer* geen globale visies had, zoals bleek uit zijn architecturale plannen. Om hier het bestaan van een *Stufenplan* mee te bewijzen, lijkt echter te ver gezocht.²⁹⁵

Uiteindelijk lijkt Hitler een continentalist te zijn geweest, dit bleek al in de jaren twintig uit *Mein Kampf* en het *Zweites Buch*. Een status voor het Derde Rijk als ‘*Weltmacht*’ was het geambieerde doel van de *Führer*. Dit kon echter niet bereikt worden met koloniale bezittingen of een commercieel beleid, maar met een groot Europees continentaal rijk. Hiervoor was niet alleen een ideologische, maar ook een raciale oorlog tegen de Sovjet-Unie nodig, omdat daar het zo gewenste *Lebensraum* voor de *Führer* lag. Hiermee zou het Duitse volk zich kunnen ontwikkelen tot ongekende grote, glorie en macht. Tot op de dag van vandaag is het ontbreken van een *Stufenplan*, waarmee de *Führer* de wereld wilde veroveren of concreet bewijs dat hierna verwees, de grootste beperking om te kunnen bewijzen of Hitler geen continentalist maar een globalist was.

²⁹³ Aigner, ‘Hitler’s ultimate aims’, 264.

²⁹⁴ Hauner, ‘The professionals and the amateurs’, 307-309, 316-325.

²⁹⁵ Kershaw, *The Nazi Dictatorship*, 183; Aigner, ‘Hitler’s ultimate aims’, 264-265.

Conclusie

In deze scriptie is onderzoek verricht naar de buitenlandse ambities van Adolf Hitler. In de jaren zestig is hier een academische controverse over ontstaan, waarin historici een globaal of continentaal standpunt innamen. Het was mijn intentie om in deze scriptie via primaire bronnen aan te tonen hoe academici tot hun interpretaties waren gekomen. Gezien de beperkte omvang van deze scriptie was het alleen mogelijk om aandacht te schenken aan bronnen die centraal stonden in de onderbouwing van de globale en continentale visie. De Tweede Wereldoorlog is daarbij als grens gehanteerd om de geambieerde doelen van de *Führer* in de periode van vrede weer te geven. Dit maakte het mogelijk om de beleidsvoering in perspectief te plaatsen en is tevens de belangrijkste meerwaarde van de academische controverse tussen de zogenaamde globalisten en continentalisten.

Voordat dit debat centraal stond, heb ik eerst de positie van Hitler binnen de buitenlandse beleidsvoering van het Derde Rijk weergegeven. Dit maakte niet alleen het belang van de academische controverse duidelijk, maar verantwoorde ook de nadruk op de *Führer* in deze scriptie. Dit hoofdstuk was nauw verbonden aan het debat tussen de intentionalistische en functionalistische interpretatie over de macht van Hitler in het Derde Rijk. Uiteindelijk ben ik zelf op een positie terecht gekomen waar Hitler een almachtige leider was in de vormgeving van het buitenlands beleid. Het Derde Rijk was een bureaucratische chaos, waarin instituties en personen met elkaar concurreerden om in gratie te komen van de *Führer*. Hoewel de visie van Hitler over het buitenland niet altijd gedeeld werd, had hij het laatste woord of een bepaald beleid wel of niet gevoerd ging worden.

Ook kwam in dit hoofdstuk aan bod of de *Führer* een opportunist was of een ideologisch programma najoeg. Hierin heb ik beargumenteerd dat deze posities met elkaar verbonden konden worden. Hitler zal zeker situaties of conflicten in de internationale wereld zoveel mogelijk geprobeerd hebben uit te buiten. Zijn beleidsvoering werd daarentegen bepaald door het ideologische lange termijn programma van hem, zoals het verkrijgen van *Lebensraum* voor het Duitse volk. Dit laat de noodzaak zien om te verduidelijken wat zijn ambities ten aanzien van het buitenland waren, waardoor het belang van de controverse tussen globalisten en continentalisten naar voren kwam.

Historici met een globale overtuiging trachtten te bewijzen dat Hitler een *Stufenplan* hanteerde met als doel de wereld te veroveren. Continentalisten dachten echter dat de ambities van de *Führer* niet verder rijkte dan de eerste fase van dit stappenplan. Dit hield in dat Hitler in een ideologische en raciale vernietigingsoorlog tegen de joodse Sovjet-Unie *Lebensraum* in

Oost-Europa wilde veroveren. Na de overwinning zou Duitsland een *Weltmacht* status krijgen en tegelijkertijd de hegemonie over het Europese continent afdwingen.

Op basis van het gevoerde onderzoek naar primaire bronnen bleek dat de basis voor beide interpretaties te vinden was in de boeken die Hitler in de jaren twintig geschreven had. Binnen de globale interpretatie werd meer nadruk op het *Zweites Buch* gelegd, waarin over een toekomstige strijd tegen de Verenigde Staten gesproken werd. Voor continentalisten was dit boek alleen een uitbreiding van de posities die Hitler eerder in *Mein Kampf* aan bod had laten komen. Beide interpretaties legden nadruk op het belang van *Lebensraum* voor Hitler. Dit was voor de continentale interpretatie het eindpunt van zijn ambities, terwijl de globalisten dit als opstap zagen naar koloniën en uiteindelijk zelfs wereldoverheersing. Er waren ook onvermijdelijk overeenkomsten tussen beide posities. Dit kwam met name naar voren in het grote verlangen van Hitler om een bondgenootschap met Engeland aan te gaan.

De globale interpretatie is met name gebaseerd op een speculatieve interpretatie van het bronmateriaal. Dit werd bijvoorbeeld duidelijk in het *Z-Plan*. De geplande omvang van de Duitse vloot was enorm en impliceerde dat deze voor globale doeleinden gebruikt zou worden. Zoals voor een toekomstige strijd tegen de Amerikaanse marine of het verkrijgen van koloniale bezittingen. Dit staat echter niet concreet in het bronmateriaal. Wordt er bijvoorbeeld gekeken naar de context waarin opdracht gegeven is tot de ontwikkeling van het *Z-Plan*, dan valt op dat dit gedurende de dreiging van een Europese oorlog in mei 1938 was. Daarbij was het sinds 1937 voor Hitler duidelijk dat Engeland eerder een vijand dan bondgenoot zou worden. Dit kwam bijvoorbeeld duidelijk naar voren in het Hossbach Memorandum. Het is logischer om te concluderen dat deze vloot gebouwd werd met het oog op een nabije oorlog met Groot-Brittannië. De continentale ambities van Hitler kwamen duidelijk naar voren in het controversiële Hossbach Memorandum.

Het probleem van de globale interpretatie is dat Hitler het *Stufenplan* nergens concreet heeft opgeschreven. Daarbij werd door de *Führer* niemand in vertrouwen genomen. Daardoor baseren globalisten hun visie op vage verwijzingen in het *Zweites Buch*, beleidsstukken of andere documenten. Dit laat nog niet een stappenplan of een ambitie tot wereldoverheersing zien, eerder een stilistische tactiek. Het gebrek aan concreet bewijs en het ontbreken van een opgeschreven *Stufenplan* maakt mij sceptisch over de globale interpretatie. Hitler zal wel degelijk af en toe een utopische visie hebben gehad die een globale dimensie vertoonde, zoals blijkt uit zijn architecturale plannen. Dit bewijst echter niet het bestaan van een coherent plan om de wereld te veroveren. Het ultieme doel voor de *Führer* is naar mijn mening datgene wat hij in *Mein Kampf* naar voren bracht, het veroveren van *Lebensraum* in Oost-Europa in een

oorlog tegen de Sovjet-Unie. In het gesprek met Jacob Burckhardt in 1939 verwoordde hij dit nogmaals door aan te geven dat alles wat hij deed gericht was tegen Rusland.

De *Führer* had met andere woorden continentale ambities. Hoewel het onwaarschijnlijk lijkt, kan de globale interpretatie echter niet met volle overtuiging uitgesloten worden. Deze kwestie is namelijk inherent verbonden aan het fundamentele probleem bij het interpreteren van Hitler. Hij heeft gewoonweg bijna geen geschreven bronmateriaal achtergelaten. De controverse kan met andere woorden nooit definitief afgesloten worden, totdat een document wordt ontdekt waarin zijn ambities en doelen voor het buitenland staan. Uiteindelijk heeft Hitler dat in één opzicht wel duidelijk gemaakt en dat was de voorspelling dat *'Germany will either become a world power or will not continue to exist at all'*. Het antwoord hierop volgde in 1945.

Bibliografie

- Aigner, D., 'Hitler's ultimate aims – a programme of world dominion?', in: H.W. Koch, *Aspects of the Third Reich* (New York, 1985), 251-266.
- Bell, P., *The origins of the Second World War in Europe* (New York, 1997).
- Bessel, R., 'Functionalist vs. intentionalist: the debate twenty years on or whatever happened to functionalism and intentionalism?', *German Studies Review* 26:1 (2003), 15-20.
- Brockman, S., 'The politics of German history', *History and Theory* 29:2 (1990), 179-189.
- Broszat, M., 'Soziale Motivation und Führer-Bindung des Nationalsozialismus', *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 18:4 (1970), 392-409.
- Broszat, M., 'William Shirer und die Geschichte des Dritten Reiches', *Historische Zeitschrift* 196:1 (1963), 112-123.
- Bullock, A., 'Hitler and the origins of the Second World War', in: E.M. Robertson, *The origins of the Second World War: historical interpretations* (Londen, 1971), 189-224.
- Carr, W., *Arms, autarky and aggression. A study in German foreign policy, 1933-1939* (Londen, 1972).
- Carr, W., 'The Hitler image in the last half-century', in: H.W. Koch, *Aspects of the Third Reich* (New York, 1985), 462-488.
- Goda, N., *Tomorrow the world. Hitler, Northwest Africa, and the path toward America* (College Station, 1998).
- Hauner, M., 'Did Hitler want a world dominion?', *Journal of Contemporary History* 13:1 (1978), 15-32.
- Hauner, M., 'The professionals and the amateurs in National Socialist foreign policy: revolution and subversion in the Islamic and Indian world', in: G. Hirschfeld and L. Kettenacker, *Der „Führerstaat“: Mythos und Realität. Studien zur Struktur und Politik des Dritten Reiches* (Stuttgart, 1981), 305-328.
- Herwig, H., 'Review: Andreas Hillgruber: historian of 'Grossmachtpolitik' 1871-1945', *Central European History* 15:2 (1982), 186-198.
- Heywood, A., *Political ideologies: an introduction* (New York, 2012).
- Hildebrand, K., *Das vergangene Reich. Deutsche Aussenpolitik von Bismarck bis Hitler 1871-1945* (Stuttgart, 1995).

- Hildebrand, K., *Deutsche Aussenpolitik 1933-1945: Kalkül oder Dogma?* (Stuttgart, 1973).
- Hildebrand, K., 'Monokratie oder Polykratie? Hitlers Herrschaft und das Dritte Reich', in: G. Hirschfeld en L. Kettenacker, *Der „Führerstaat“: Mythos und Realität. Studien zur Struktur und Politik des Dritten Reiches* (Stuttgart, 1981), 73-97.
- Hildebrand, K., *The foreign policy of the Third Reich* (Londen, 1973).
- Hillgruber, A., *Hitlers Strategie: Politik und Kriegführung 1940-1941* (Frankfurt am Main, 1965).
- Hildebrand, K., 'Hitler's war aims', *The Journal of Modern History* 48:3 (1976), 522-530.
- Hildebrand, K., *Vom Reich zum Weltreich. Hitler, NSDAP und koloniale Frage 1919-1945* (München, 1969).
- Hillgruber, A., 'England's place in Hitler's plans for world dominion', *Journal of Contemporary History* 9:1 (1974), 5-22.
- Hitler, A., *Mein Kampf*, tr. Dietrich Eckart (Londen, 1939).
- Jäckel, E., *Hitlers Weltanschauung. Entwurf einer Herrschaft* (Tübingen, 1969).
- Jacobsen, H., *Nationalsozialistische Aussenpolitik 1933-1938* (Berlijn, 1968).
- Jarausch, K., 'From Second to Third Reich: the problem of continuity in German foreign policy', *Central European History* 12:1 (1979), 68-82.
- Kershaw, I., *Hitler. Profiles in Power* (Harlow, 1991).
- Kershaw, I., *The Nazi dictatorship: problems and perspectives of interpretation* (Londen, 2015).
- Kershaw, I., 'Working towards the Führer.' Reflections on the nature of the Hitler dictatorship', *Contemporary European History* 2:2 (1993), 103-118.
- H.W. Koch, 'Hitler and the origins of the Second World War: second thoughts on the status of some of the documents', *The Historical Journal* 11:1 (1968), 125-143.
- Koch, H.W., 'Hitler's programme and the genesis of Operation 'Barbarossa'', in: H.W. Koch, *Aspects of the Third Reich* (New York, 1985), 285-322.
- Koch, H.W., 'Part I. Introduction', in: H.W. Koch, *Aspects of the Third Reich* (New York, 1985), 3-16.
- Koch, H.W., 'Part II. Introduction', in: H.W. Koch, *Aspects of the Third Reich* (New York, 1985), 181-195.

- Koch, H.W., 'Part V. Introduction', in: H.W. Koch, *Aspects of the Third Reich* (New York, 1985), 453-461.
- Kocka, J., 'Asymmetrical historical comparison: the case of the German Sonderweg', *History and Theory* 38:1 (1999), 40-50.
- Kocka, J., 'German history before Hitler; the debate about the German Sonderweg', *Journal of Contemporary History* 23:1 (1988), 3-16.
- Kocka, J., 'Ursachen des Nationalsozialismus', *Aus Politik und Zeitgeschichte* 25 (1980), 3-15.
- Levy, D., 'The future of the past: historiographical disputes and competing memories in Germany and Israel', *History and Theory* 38:1 (1999), 51-66.
- Lorenz, C., *De constructie van het verleden. Een inleiding in de theorie van de geschiedenis* (Amsterdam, 1998).
- Maser, W., *Hitlers Briefen en Notities* (Soesterberg, 2004).
- Mason, T., 'Intention and Explanation: A current controversy about the interpretation of National Socialism', in: G. Hirschfeld en L. Kettenacker, *Der „Führerstaat“: Mythos und Realität. Studien zur Struktur und Politik des Dritten Reiches* (Stuttgart, 1981), 23-40.
- Mason, T., *Sozialpolitik im Dritten Reich* (Opladen, 1977).
- Michaelis, M., 'World power status or world dominion? A survey of the literature on Hitler's 'plan of world dominion' (1937-1970)', *The Historical Journal* 15:2 (1972), 331-360.
- Michalka, W., 'From the Anti-Comintern Pact to the Euro-Asiatic Bloc: Ribbentrop's alternative concept of Hitler's foreign policy programme', in: H.W. Koch, *Aspects of the Third Reich* (New York, 1985), 267-284.
- Michalka, W., *Ribbentrop und die Deutsche Weltpolitik 1933-1934. Aussenpolitische Konzeptionen und Entscheidungsprozesse im Dritten Reich* (München, 1980).
- Moses, A.D., 'Structure and agency in the Holocaust: Daniel J. Goldhagen and his critics', *History and Theory* 37:2 (1998), 194-219.
- Nipperdey, T., '1933 and the continuity of German history', in: H.W. Koch, *Aspects of the Third Reich* (New York, 1985), 489-508.
- Noakes, J. en G. Pridham, *Nazism 1919-1945. Volume 3. Foreign policy, war and racial extermination. A documentary reader* (Liverpool, 2014).

- Nolte, E., 'Between myth and revisionism? The Third Reich in the perspective of the 1980s', in: H.W. Koch, *Aspects of the Third Reich* (New York, 1985), 17-38.
- Overy, R., 'Germany and the Munich Crisis: a mutilated victory?', *Diplomacy and Statecraft* 10:2 (1999), 191-215.
- Rich, N., *Hitler's War Aims. Ideology, the Nazi State, and the Course of Expansion* (New York, 1973).
- Robertson, E.M., 'Hitler's planning for war and the response of the Great Powers', in: H.W. Koch, *Aspects of the Third Reich* (New York, 1985), 196-234.
- Robertson, E.M., 'Introduction: World War II: the historians and their materials', in: E.M. Robertson, *The origins of the Second World War: historical interpretations* (Londen, 1971), 1-35.
- Rosenfeld, G., 'The controversy that isn't: the debate over Daniel J. Goldhagen's Hitler's willing executioners in comparative perspective', *Contemporary European History* 8:2 (1999), 249-273.
- Rosenfeld, G., 'The reception of William L. Shirer's *The rise and fall of the Third Reich* in the United States and West Germany, 1960-1962', *Journal of Contemporary History* 29:1 (1994), 95-128.
- Sauer, W., 'National Socialism: totalitarianism or fascism?', *The American Historical Review* 73:2 (1967), 404-424.
- Shandley, R., 'Introduction', in: R. Shandley, *Unwilling Germans: the Goldhagen debate* (Minneapolis, 1998), 1-30.
- Shirer, W., *The rise and fall of the Third Reich. A history of Nazi Germany* (New York, 2011).
- Smith, B., 'Die Überlieferung der Hossbach-Niederschrift im Lichte neuer Quellen', *Vierteljahrshefte für die Zeitgeschichte* 38:2 (1990), 329-336
- Stachura, P.D., 'Introduction', in: P.D. Stachura, *The shaping of the Nazi state* (New York, 1978), 9-21.
- Stoakes, G., 'The evolution of Hitler's ideas on foreign policy, 1919-1925', in: P.D. Stachura, *The shaping of the Nazi state* (New York, 1978), 22-47.
- Taylor, A., *The origins of the Second World War* (Londen, 1991).
- Trevor-Roper, H., 'A.J.P. Taylor, 'Hitler and the War'', in E.M. Robertson, *The origins of the Second World War: historical interpretations* (Londen, 1971), 83-99.

- Trevor Roper, 'Hitlers Kriegziele', *Vierteljahrhefte für Zeitgeschichte* 8:2 (1960), 121-133.
- Trevor-Roper, H., 'Hitler's war aims', in: H.W. Koch, *Aspects of the Third Reich*, (New York, 1985), 235-250.
- Watt, 'Hitler's visit to Rome and the May Weekend Crisis: a study in Hitler's response to external stimuli', *Journal of Contemporary History* 9:1 (1974), 23-32.
- Weinberg, G., *Hitler's foreign policy 1933-1939. The road to World War II* (New York, 2010).
- Weinberg, G., *Hitler's second book. The unpublished sequel to Mein Kampf by Adolf Hitler*, tr. K. Smith (New York, 2006).
- Weinberg, G., *Visions of Victory. The hopes of eight World War II leaders* (New York, 2005).
- Williams, T.D., 'The historiography of World War II', in: E.M. Robertson, *The origins of the Second World War: historical interpretations* (Londen, 1971), 36-64.
- Wiskemann, E., 'The rise and fall of the Third Reich: a history of Nazi Germany by William L. Shirer', *International Affairs (Royal Institute of International Affairs)* 37:2 (1961), 234-235.
- Wright, J. en P. Stafford, 'A blueprint for world war? Hitler and the Hossbach Memorandum', *History Today* 38:3 (1988), 11-17.

Bronmateriaal

- Steinz, J., 'Mein Kampf herdrukt', *Hebban* <<https://www.hebban.nl/artikelen/mein-kampf-opnieuw-in-de-winkels>> [geraadpleegd op 14-06-2016].